Aardbeien in september

Rob Molin

bron
Rob Molin, *Aardbeien in september*. De Geus, Breda 1988

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/moli001aard01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

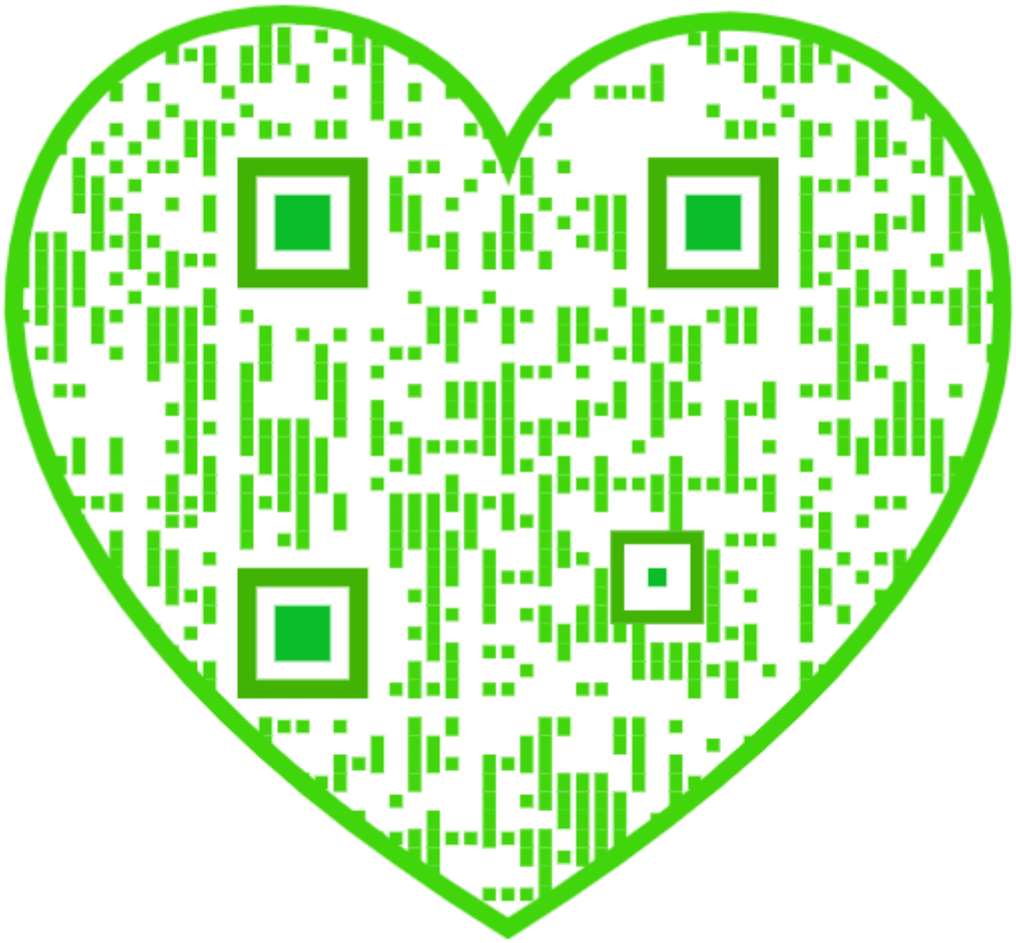

aan het zwarte water is een hert gekomen, en door het oevergras schijnt laag de zon...
M. VASALIS

Voor Truus

Bloesem

Langzaam verplaatste zich boven mij een klein vliegtuig. Ik zag de letters in spiegelschrift op het lint dat het meesleepte. De machine leek op een vreemde vis in een transparante zee. Zou het Droste-cacao of Persil-was-poeder aanprijzen, zoals op aanplakbiljetten langs de straat?

Nadat het in een langgerekte, eivormige boog had gevlogen, kon ik de tekst makkelijk lezen. Er zou op de Griend een tentoonstelling van automobielen zijn.

Vanaf het terras achter de veranda was de tuin onzichtbaar door de taxushaag. De treurwilg torende daarboven uit. Op het ijzeren terrastafeltje baadde een koffiekop in donkerbruin vocht dat tijdens het transport uit de keuken op het schoteltje was gespat. Ik rook, heel even, de bloesem van de appelboom. 's Zondags sneed mijn moeder daarvan een tak af en stak deze in een vaas.

Het vliegtuig loste op in het zwerk. De wolkenformaties omzoomden de blauwe lucht, voorlopig zouden ze niet voor de zon schuiven.

‘Heb je voor morgen geen werk te doen?’ vroeg mijn vader.

Nog steeds hield ik mijn hoofd in mijn nek.

‘Rekenen en aardrijkskunde,’ zei ik.

Hij sloot het boek, *De smarten van satan*, dat afkomstig was uit de nalatenschap van een missionaris. De foto's erin leken op momenten in een speelfilm en waren een illustratie bij het verhaal, waarvan ik me voorstelde dat het over geld en de duivel ging. De schrijfster, Marie Corelli, was afgebeeld tegenover de titelpagina en mooier dan mijn moeder. Haar ontblote schouders waren wit en wazig.

Mijn vader trok uit een pakje Dushkind een sigaret, die hij in een mondhoek plaatste.

‘Je onderwijzer maakt zich zorgen om je rekenen,’ zei hij.

Met de beste wil zou ik er waarschijnlijk niet in slagen de sommen op te lossen die meester Van de Wilgen had opgegeven, al offerde ik deze middag daaraan op.

'Veel oefenen,' vervolgde mijn vader.

Hij streek een lucifer aan en hield het vlammetje bij de sigaret. Ik dacht aan gisteravond. Bij mijn thuiskomst had ik tegen het raam het hoge rijwiel ontdekt dat hoorde bij de school en bij de Griend, waar *de ouwe* bij zijn fiets stond en geregeld op een scheidsrechtersfluit blies. Als het weer niet verslechterde, dan zouden we morgen gymnastiek krijgen op het terrein waar nu verscheidene automerken bezichtigd konden worden. Zou oom Albert daar nu zijn?

O, die zaterdagen dat ik met hem in zijn Morris Minor brood bezorgde in de dorpen bij de stad, de sensatie die zich van mij meester maakte toen ik de wijzer van de snelheidsmeter voor het eerst van de nulstand zag verschuiven. De klanten reikte ik de bestelling in een korf aan. Soms mocht ik op stoffige landwegen de auto besturen. Wanneer ik het toerental te hoog opdreef of uit de versnellingsbak een krakend geluid liet ontsnappen, tikte oom Albert zachtjes achter mijn oor. In elk dorp was er wel een boerderij waar hij zelf het brood afleverde en waar hij zó lang binnenbleef dat ik ietwat verveeld het schakelen in de versnellingen oefende.

Aan die tochten met oom Albert was een einde gekomen sinds ik iedere zaterdag, maanden vóór deze Hemelvaartsdag, deelnam aan de repetitie voor een toneelstuk. In juli, kort voor de grote vakantie, zou voor ouders en genodigden in de feestzaal van Wijck de eenakter, zoals meester Van de Wilgen het noemde, ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de school worden opgevoerd. Sint-Petrus, geflankeerd door twee engelen, oordeelde over de toelating van twee ongedoopte negerkinderen. Het programma bestond verder uit een sabeldans, het declameren van gedichten van Jacques Schreurs en een toespraak van het hoofd der school.

‘Het laatste jaar staat voor de deur,’ zei mijn vader. ‘Als je rekenen niet beter wordt, kun je straks hoogstens naar de ambachtsschool. Of het vak leren bij mij en tante Aleida.’

Ik zuchtte. In de bakkerij werd ik, als ik er lang bleef, wel eens misselijk van de geur van deeg en slagroom. Ik hield niet van tante Aleida, bij wie mijn vader als patroon in dienst was, van de knechten die me stiekem uitlachten als ik mijn vader in de werkplaats even gedag zei, op weg van school naar huis, en die de jongste bediende in de kelder opsloten. De ambachtsschool die mijn broer doorlopen had, werd bevolkt door jongens die vochten en naar meisjes floten.

Op de keukentafel lagen een mes en een ivoren staafje naast een blok marsepein. Uit de witte, kleiachtige massa zou mijn vader rozen boetseren. Ik miste het marmeren tablet waarop hij de marsepein zou leggen, en het flesje rode kleurstof.

‘Straks krijg je limonade,’ zei mijn moeder.

Ze wees in de richting van de trap en knikte me bemoedigend toe.

‘Komt oom Albert?’ vroeg ik.

‘Misschien,’ antwoordde ze wat ongeduldig.

Ze nam de ontbrekende benodigdheden uit de kast onder de gootsteen en schoof deze naar de rand van de tafel. In het witte marmer, waardoor grijze aders liepen, waren groeven, het glansde nauwelijks meer. Aan het eind van de middag zouden er rose rozen op liggen die niet van echte te onderscheiden waren. Mijn vader zou er de taarten mee versieren. De beste klanten van tante Aleida kochten ze en sneden ze in stukken.

In mijn kamer hoorde ik de stemmen van mijn ouders, geluiden zonder woorden. Ik opende het rekenboek en zocht de opgaven, waarin een handelsreiziger en een kruidenier de hoofdrol speelden. Wat de handelsreiziger beleefde, moest een verzinsel zijn. Hij vertrok op station A om 9.00 uur en arriveerde 57 minuten later in B. De machinist reed een kwartier lang met een snelheid van 72 km en vervolgens 59 km, totdat een

passagier aan de noodrem trok. De vertraging...

Het duizelde me. Toch schreef ik alle voorkomende getallen op een Hema-blok.

Door het raam drong zachtjes het geruis van bomen. Zouden er nu vliegers opgelaten worden bij de dijk? Vast niet, want er was nauwelijks wind. Sinds ik met Claire correspondeerde, had ik geen vliegers meer opgelaten; op tientallen briefjes die ik langs het touw naar boven had laten glijden, stond haar naam. Haar vader woonde in een herenhuis aan de Maas en was direkteur van de bierbrouwerij daarnaast. In de afgelopen kersttijd dat ik de jongste bediende van tante Aleida meehielp, was Claire aan de voordeur verschenen. In een zijkamer wachtte ik in spanning op het betalen van de rekening. Zou het haar zijn opgevallen dat ik de zondagen dat zij de mis bijwoonde in de Martinuskerk, voortdurend naar haar gekeken had?

'Ik ken bijna niemand meer in de stad,' zei zij. 'Ik zit op een kostschool in België, alleen in de vakantie ben ik hier.'

Ik raakte onder de indruk van haar Franse accent, ze was zo voornaam en aardig tegelijk, eigenschappen die ik onverenigbaar vond.

De dag na Kerstmis liep ik met haar langs de Maas. Soms wreef ik over het litteken aan mijn linker wijsvinger. Bij het onverwachte naar beneden duiken van de vlieger had het touw als een mes in mijn vlees gesneden.

De cijfers op het Hema-blok waren als deeltjes van een legpuzzel met diverse kleuren. Ik smeet mijn pen neer, besloot de namen van Javaanse steden van buiten te leren. In de atlas spraken de bergen tot mijn verbeelding. De flanken ervan, stelde ik me voor, waren begroeid met dezelfde planten als op de lichtbeelden die pater Tijsens vertoond had tijdens de les. Hij was missionaris geweest in de Kongo, door malaria had hij de kracht verloren die in de tropen onmisbaar is. Op die lichtbeelden zag je ook negers bij rubberbomen en negerinnen met ontbloot bovenlichaam in een rivier.

In de klas had hij met kleurkrijt een trap getekend die uit drie treden bestond. Bovenaan hoorde de mens, daaronder het dier en dan volgde de plant. Zó rangschikte God zijn schepselen. Alleen de mens was *uitverkoren* in het hiernamaals *het eeuwige licht te aanschouwen* wanneer hij Hem diende. De katholieken moesten de onwetenden in Afrika bekeren. Hoe vaak had pater Tijsens niet de eerste vraag uit de catechismus gesteld: 'Waartoe zijn wij op aarde?' 'Wij zijn op aarde om God te dienen en daardoor hier en hiernamaals gelukkig te zijn.'

We verzamelden zilverpapier en gestempelde postzegels in dozen in een hoek van het klaslokaal. Toen de dozen tot de rand gevuld waren, schatte meester Van de Wilgen de waarde van de inhoud en hij noemde de doelstellingen waarvoor de opbrengst voor de missie kon worden gebruikt. Pater Tijsens was toen al niet meer in staat les te geven of in winkels de busjes op te halen met het opschrift: *Doe voor het zwarte broertje of zusje een cent in het busje*. Afgelopen Kerstmis was de missionaris *door God geroepen*. In de sacristie nam ik met mijn ouders afscheid van hem, evenals een onafzienbare rij parochianen. Sommigen legden even hun hand op de zijne waarop zijn grijze baard lag en waartussen een rozenkrans zat.

Mijn moeder zou niet meer uit de stof van meelzakken hemden en broeken vervaardigen en niet meer één van de daden van barmhartigheid stellen: 'Gij zult de naakten kleden.'

De bezittingen van de pater werden in het patronaatsgebouw verkocht. Voor exotische voorwerpen als totempalen, maskers en kajaks vroeg men veel geld, zijn boeken kostten nog geen gulden. 'Als er een hemel bestaat, weet ik zeker dat hij daar nu is,' had oom Albert gezegd, nadat hij na lang bieden eigenaar was geworden van speren, die een plaats kregen boven de schoorsteen in de salon achter zijn winkel. Ook kocht hij delen van *De aarde en hare volken*.

Het geluid van een motor kwam steeds dichterbij. Ik liep naar het dak van de keuken, dat bezaaid was met een dikke laag kiezelstenen. Om deze niet te laten knarsen, liep ik niet naar de veranda. In huis vermoedde ik een stilte, mijn vader gaf de blaadjes van de rozen vorm.

Oom Albert opende het hekje bij de treurwilg en duwde de Harley Davidson op het grasveldje bij de boom. Hij wiste het zweet van zijn voorhoofd. Met uiterst hoge snelheid had hij over de wegen geraced. Hij drukte ritmisch de hakken van zijn laarzen op de vloer van het terras.

Plotseling zei mijn moeder: ‘Het is een drukte van jewelste in de winkel.’

‘Zit hij weer binnen? Wist je dat Aleida zich doodlacht, dacht je werkelijk dat jullie er één cent meer om krijgen?’

‘Dat weet ik, maar het hoort er nu eenmaal bij,’ zei mijn moeder wrevelig.

‘Jullie moesten voor jezelf beginnen,’ vervolgde oom Albert.

‘En waar moeten we het geld vandaan halen? In de crisistijd hebben we alles verloren in die winkel waarvan jij zo zeker wist dat we 'm moesten beginnen.’

Hadden mijn ouders een winkel gehad? Wanneer was de crisistijd?

De Harley Davidson glansde in de zon. Hoe graag wilde ik, achter oom Albert, daarop rijden.

Ik nam mijn pen op. De getallen die hoorden bij de wederwaardigheden van de handelsreiziger bracht ik met elkaar in verband. Er ontstond een redenering die leidde tot een uitkomst die juist zou kunnen zijn.

De som over de kruidenier was een oefening met maten en gewichten. In tien maanden verkocht hij griesmeel, rozijnen en kaas aan zijn klanten. De uitwerking van de opgave verscheen als vanzelfsprekend op het kladpapier. In schoonschrift schreef ik alles over in een ruitjescahier.

Ik schoof het boek en het schrift in elkaar, zodat ik de volgende dag moeiteloos het bij elkaar horende vóór me kon nemen. Het rekenboek was zó beduimeld dat het het komend jaar wel niet meer in bruikleen gegeven zou worden. Er restte nog één hoofdstuk: de herhaling van de stof van de vijfde klas.

De treurwilg stak net uit boven de dakgoten van de helderrode huizen, die enkele jaren geleden gebouwd waren. Ik herinnerde me de weilanden die zich uitstrekten tot aan de horizon en de landjes van bloemist Van Mil, waarop deze zijn chrysanten kweekte. De schoorsteen van de Ceramique stootte een brede, grauwe sliert rook uit, die hoog daarboven opging in de lucht. Als je een scheepssignaal hoorde, dan was dat afkomstig van een boot op de Maas. Achter de Ceramique was nog een haventje waar nooit schepen meerden en dat bereikbaar was via een pad dat ontsprong aan de weg naar Heugem, waarover vrij veel auto's reden. Daar was ik al lang niet meer geweest. Aan beide zijden van dat pad stortte de fabriek chamotte en scheefgebakken aardewerk. Als je de geelwitte hopen passeerde, was je dicht bij de dijk.

Op de overloop stroomde het zonlicht binnen. De stemmen van mijn ouders en van oom Albert drongen tot me door. Ik verlangde naar het terras. Mijn moeder zou nog niet roepen. Er zou nog geen limonade zijn.

De slaapkamer van mijn ouders grensde aan de mijne. De toilettafel torste een drieluikachtige spiegel. De buitenste delen draaide ik ietwat naar binnen, zodat ik mijn profiel kon zien. Een wonder eigenlijk dat dit mogelijk was. Ik probeerde mijn nekharen omhoog te duwen, maar ze waren zó kort dat ze nauwelijks iets veranderden. Teleurgesteld duwde ik de zijspiegels naar achteren, ik zette een pas terug. En face was ik niet ontevreden met mijn uiterlijk. Ik trok de bovenste la van de toilettafel open, waarin mijn ouders hun trouwboekje en onze schoolrapporten bewaarden. In sierlijke letters was in dat boekje opgetekend welke kinderen er wanneer geboren waren. Ik stond als derde en laatste

met vier voornamen vermeld. Hier, in het bed naast mij, was mijn leven begonnen. Daarover zei mijn moeder nooit iets. Ik sloot de la, nadat ik de documenten even had aangeraakt.

In de keuken waste ik mijn handen. Mijn moeder riep. Een twintigtal rozen op het marmeren tablet vormden een stilleven met het ivoren staafje en het mes, die, als in haast, waren neergelegd.

Op het terras leunde oom Albert tegen de vensterbank; ik vond hem indrukwekkend in zijn leren pak.

‘Je hoeft nou niet weer te beginnen over die garage, Albert,’ zei mijn moeder.

Zij schonk limonade in een glas dat ze voor mij gereed had gezet.

‘Op m'n elfde, zo oud als hij nu, hield de ouwe heer me uit school.’

Oom Albert wees naar mij.

‘Zulke dingen gebeuren nu eenmaal, zo was het vroeger. Je kunt hem toch niets kwalijk nemen,’ zei mijn vader.

‘Ja, zo lust ik er nog wel 'n paar,’ zei oom Albert. ‘Natuurlijk neem ik 'm dat kwalijk. Nog wel meer dan dat. Dat ik door weer en wind met kar en paard erop uit moest, dat hij geen bestelauto wilde aanschaffen. Ik heb daar herhaaldelijk ruzie over gemaakt. Maar het was nee, nee en nog eens nee. Stel je voor dat ik bij de klanten met een auto voorreed, dan zouden ze een andere bakker nemen.’

‘Waarom?’ vroeg ik.

‘Omdat ze dan zouden denken dat we geld genoeg hadden.’

Oom Albert richtte zich tot mijn vader.

‘Het is werkelijk belachelijk, de krenterigheid van die man. Ik zie jou nog spijkers wrikken uit ouwe planken, van die kromme, roestige dingen waar we al emmers vol van hadden. Het was me 'n tijd.’

Ik dronk mijn glas leeg.

‘Soms sta ik achter de winkeldeur en dan denk ik aan de jaren twintig. Veearts Houben gaat met z'n koffertje

in z'n Ford naar Berg en Terblijt of Bemelen, in de stallen was hij niet te vertrouwen met de meiden die 'm moesten helpen. De gebroeders Theunissen woonden recht tegenover ons en bleven vrijgezel om het geld in de familie te houden. Het oude brood dat ze voor de beesten vroegen, aten ze zelf op. Die waren nog erger dan onze goeie vader.'

'Het was 'n harde werker,' zei mijn vader. 'Wat kon die werken. Vaak genoeg veegde hij het zweet van zijn gezicht met 'n krant van de vorige dag.'

'Verwondert 't je nou dat ie zo vroeg aan z'n eind is gekomen?' vroeg oom Albert. 'Ik had het in de gaten dat 't niet goed met 'm ging, die laatste maanden van zijn leven. Hij klaagde over pijn in z'n borst en dan ging hij op de meelzolder liggen, omdat dat goed voor de spieren was, die warmte daar.'

'Ik weet 't,' zei mijn vader, ''t was z'n hart. Toen ik uit Lourdes thuiskwam, heb jij me gezegd dat ie dood was. Dat vond ik nou ook 'n goeie kant van 'm, dat wij kinderen allemaal op ons achttiende naar Lourdes mochten.'

'Ja, omdat 't een bedevaartsplaats was,' zei oom Albert. 'Voor het geloof had hij wel geld over. Bouwpastoors hoorde ie geregeld aan en die gaf ie duizend gulden alsof 't niks was. Maar investeren in een garage die ik wilde beginnen... Toen ie in '31 stierf had ik de garage van Fisette kunnen overnemen, die was toen failliet. Maar je ouwe schoenen weggooien voor je nieuwe hebt, dat doe je niet als je je verantwoordelijk voelt voor het gezin.'

Oom Albert keek naar me.

'Heb jij zin in een ritje?' vroeg hij.

Ik voelde de afkeuring van mijn ouders, maar ze protesteerden niet.

Het brede, leren middel van mijn oom omklemde ik. Het leek geen lichaamsdeel waaraan armen zaten. De begroeiing langs de wegen, zag ik uit mijn ooghoeken, was struikgewas, de speelbal van een orkaan. Ik durfde

mijn hoofd niet te draaien omdat ik bang was mijn evenwicht te verliezen.

Bij het inslaan van een weg herkende ik Margraten, één van de dorpen waar broodklanten woonden. Oom Albert riep iets, ik schreeuwde dat ik hem niet verstond. Hoe verbazingwekkend dat we in enkele minuten de afstand aflegden waar de Morris, als je het oponthoud niet meerekende, minstens een kwartier over deed.

Hij bracht de motor tot stilstand op een erf waar we begroet werden door een hond aan een ketting. Oom Albert streelde hem over zijn kop, het dier kwispelde.

Opgelucht haalde ik adem, alsof ik zoëven aan de dood was ontsnapt. De snelheidsmeter wees een maximum van 150 km aan. Ik durfde niet te vragen of hij werkelijk zo hard gereden had.

'Je zult jezelf even moeten amuseren,' zei oom Albert. 'Loop maar wat in de boomgaard, het mag. Die hoort bij de boerderij.'

Op dit erf was ik vaker geweest. Ik had er gewacht, langer dan ik verdragen kon.

'U hoeft toch geen brood te bezorgen,' zei ik.

'Als je eens wist hoeveel geld ik onder de mensen heb,' zei hij.

De hond, die op bevel van oom Albert was gaan liggen, stond op en volgde hem op een afstand. Even nog draaide oom Albert zich om. Achter een raam bewoog een gordijn.

In de boomgaard werd ik verblind door de bloesem als ik naar boven keek. Sommige takken trok ik naar beneden, maar ik liet ze snel weer los, als bedwelmd door de geur. Tussen de boomstammen stond de zon laag achter de velden, een roodoranje bol. Ik vermoedde dat Claire vandaag met de andere meisjes van haar klas in de natuur was geweest, dat zij nu misschien aan mij zou denken. Hoe graag wilde ik naar de horizon die zich aftekende aan de Belgische grens. Ik zou haar een brief schrijven over de bloesem. Hier zou ik

met haar willen terugkomen in de grote vakantie om appels te plukken.

Boven me vormden de bloesemtakken een dak van sneeuw. Af en toe dwarrelde er een wit blaadje naar beneden. Ik raapte er een op, in mijn handplam droeg ik het mee. Tenslotte blies ik het weg, zodat het in een flauwe boog in het gras belandde. Plotseling stuitte ik op een afrastering van prikkeldraad. De boomgaard was niet zo uitgebreid als ik gedacht had. Door de bloesem was er veel licht, hoewel de zon zwak scheen.

Avondrood, geen water in de sloot, dacht ik. Een balspel op de Griend dus. Geen turnen of touwklimmen in de gymnastiekzaal. Als ik langs het touw klom, zag ik neer op de kale schedel van meester Van de Wilgen. Dàn was hij zó nietig dat ik niet bang voor hem was.

Op het erf gaf de Harley Davidson warmte af. Ik zakte erbij op de grond en leunde tegen het achterwiel. Achter de ramen was geen beweging, alsof de boerderij verlaten was. De hond richtte zijn halfgeopende ogen op mij. Ik bepaalde het bereik waarbinnen hij kon lopen. Sinds ik gebeten was door een Duitse herder, meed ik honden. In een boog liep ik naar de zijkant van de boerderij, waar landbouwwerktuigen stonden. Mijn gezicht drukte ik tegen een klein raam. De naakte rug van een man, een vrouw trok haar jurk uit. Was die rug van oom Albert?

Ik rende terug naar de motor, de hond blafte en met snel kloppend hart plofte ik neer bij het achterwiel. Er verstreken minuten waarin ik verwachtte dat mijn oom naar buiten zou stormen.

‘Geld onder de mensen.’ Dat betekende toch dat rekeningen nog niet betaald waren. Ik begreep niet waarom oom Albert op de rand van dat bed zat, terwijl een vrouw zich uitkleedde.

De hond was nog herkenbaar als een schim.

Er draaide een auto het erf op. Twee gestalten verschenen in de deuropening. Mijn oom legde een hand

op de schouder van degene die was uitgestapt. Het leek een jongeman.

Even huiverde ik.

‘Zo, kleine vriend,’ zei oom Albert.

Hij gooide zijn linkerbeen over de motor. Ik omklemde zijn lichaam.

In de salon achter oom Alberts winkel waren mijn nichten in de weer met het rangschikken van wafels op een schotel.

‘Het is wel genoeg voor vandaag,’ zei hij.

Hij schroefde de dop van een fles whisky en schonk een glas zo ver vol dat de bodem ruimschoots bedekt was. Hij dronk en bewoog zijn kaken. Mijn nicht Vera trok zijn laarzen uit.

‘Mag ik die boeken over verre landen eens zien?’ vroeg ik.

In de kast stonden de lichtbruine delen van *De aarde en hare volken* van missionaris Tijsens, de hele wereld buiten Europa bevatten ze. Mijn oom gebaarde lusteloos, waaruit ik begreep dat ik mijn gang kon gaan. Terwijl mijn nichten achter de salon bij de televisie zaten, bladerde ik in de boeken over Oceanië, Tibet en het Amazonegebied. Aan de binnenkant van elke omslag was de handtekening van pater Tijsens en een stempel van de orde waarbij hij gehoord had: *de Congregatie van de Paters van het Heilige Hart van Jezus*.

Ik keek naar de speren boven de schoorsteen en van daaruit naar oom Albert. Zijn ogen waren dicht, alsof hij uitrustte na een werkdag.

‘Albert wordt alleen moe als hij vrij heeft gehad,’ zei mijn vader weleens.

Door de glas-in-lood deuren tussen de salon en de achterkamer flakkerde het televisiebeeld. Plotseling werd het rustig. Ik hoorde de aankondiging van een programma. Het hoofd van mijn oom lag op zijn schouder. Mijn nichten giechelden. Voorzichtig zette ik het boek over het Amazonegebied terug, naar de geheel ontklede vrouwen wilde ik niet te lang kijken, ook niet

naar de foto die in dit deel bewaard werd. Tante Jeanne, die ik niet heb gekend, poseerde met oom Albert tegen een achtergrond die een arcadisch landschap vormde. Hij stond zo fier en zo recht als een kaars naast haar, die lief en onderdanig was.

Oom Albert ontwaakte. Ik zette het laatste deel van *De aarde en hare volken* in de kast naast de Karl Mayserie, waarvan ik wist dat hij deze verslonden had.

‘Moet je morgen weer naar school?’ vroeg hij.

Ik knikte.

‘Je moet goed je best doen,’ zei hij. ‘Je zit op 'n goeie school. Eigenlijk moest ik dat niet zeggen, want die zwartrokken hebben het toegelaten dat ik er op m'n elfde vanaf gehaald werd.’

Ik dacht aan broeder Maternus en de anderen in donkere gewaden die ze 's zomers en 's winters droegen, de gevreesde broeder Maternus van wie ik in de zesde klas les zou krijgen.

‘Ik wil naar de H.B.S.,’ zei ik.

‘Kijk 'ns aan,’ zei oom Albert.

Voor het slapengaan was ik de woorden van oom Albert snel vergeten. Ik werd gelukkig bij de gedachte aan de boomgaard. Daar zou ik Claire willen omhelzen zoals ook mijn oom die vrouw omhelsd had.

De eerste zin van de brief aan Claire kreeg ik eindelijk op papier. Ik schreef over de witheid van de bloesem. Ik kon niet meer verder op het moment dat het beeld van de naakte rug en de vrouw die zich uitkleedde, zich aan mij opdrong. Dat kon ik niet vermelden. In de grote vakantie zou ik dat geheim met haar delen. O, hoe graag zou ik nu bij haar willen zijn.

Ik verscheurde de brief.

Achter de donkere tuin waren gaten van licht in de duisternis.

‘Goedenacht,’ zei mijn vader achter de deur.

Hij ging de trap af. Ik vermoedde dat hij een taartdoos vol rozen gereed had gezet om ze naar de werk-

plaats te vervoeren en dat hij *zondag zou vieren*.

In het eerste stadium van mijn slaap keerde het reclamevliegtuig terug. Daarna schoof ik uit de wereld in de verte die overdag niet bereikbaar was.

Door het gefluit van een merel werd ik wakker. De treurwilg bewoog tegen een nauwelijks bewolkte lucht. Ik twijfelde aan de juistheid van de uitwerkingen van de sommen.

In de keuken geeuwde mijn moeder herhaaldelijk alsof ze te vroeg was opgestaan. Ze stopte brood in mijn tas voor tussen de middag.

De lucht werd steeds helderder. We zouden nu zeker op de Griend gymnastiek krijgen. Bij de school voelde ik mijn benen zwaar worden. Ik hoopte dat meester Van de Wilgen zou beginnen met aardrijkskunde en dat hij mij de Javaanse steden op de landkaart liet aanwijzen. Roerloos stond hij bij de ingang van de school.

Op de speelplaats ontmoette ik Frits. Met hem had ik medelijden als hij door de klas werd gepest. Zijn vader dreef een viswinkel en hield Frits vaak uit school wegens astma. In de struiken achter de dijk bouwden we 's zomers een hut, waar we vergaderingen belegden van de club waarvan we zelf de enige leden waren. Ik dacht aan de korte rukjes die hij met zijn hoofd maakte tijdens een aanval van ademnood in de hut. Niemand in de klas wist hoe ziek Frits was.

We stroomden de klas binnen. Er was een zekere onwilligheid door de verstoring van de regelmaat in deze week.

Ik rook het zweet en de zwoelte die Frits bij zich droeg. De rekenboeken werden geopend. Meester Van de Wilgen zat achter de lessenaar en omklemde de stok waarmee hij straks de getallen op het bord zou aanwijzen. Hij riep Frans van Wel, de dokterszoon, naar voren en liet hem de opgave van de handelsreiziger lezen. Er volgde een berekening die juist was, maar die ik niet begreep. Er klopte niets van mijn uitgangspunt. Mijn

hart voelde ik zó snel slaan, dat ik overwoog te vragen het lokaal te mogen verlaten. Eén voor één verschenen jongens voor het bord.

Ik probeerde te denken aan de motorrit. Een motor rijdt met een constante snelheid, met uitzondering van het begin en einde van de af te leggen afstand. Zo'n voertuig heeft geen noodrem.

In mijn schrift waren vochtige plekken. Frits, naast mij, ademde zwaar. Toen hij uit de bank moest voor de som van de kruidenier, werd hij rood.

'Visboer,' fluisterde iemand.

Frits' mond viel open en angstig keek hij naar mij. Zonder schrift verscheen hij bij de lessenaar.

'Haal je schrift,' zei meester Van de Wilgen.

De klas was een dier dat zich op Frits zou storten. Hij talmde.

'Je schrift,' herhaalde hij.

Ik wachtte op tekenen van zich aankondigende kortademigheid. Meester Van de Wilgen duwde Frits met de aanwijsstok tegen het bord, zó hard dat het pijn moest doen.

'Je bent aartslui.'

Met zijn rug naar de klas stond hij te kijk.

En toen gebeurde het. Met trillende handen droeg ik mijn boek en schrift. Is een pond een halve kilo? dacht ik. De treiterige uitdrukkingen op de gezichten in de voorste banken. Onzeker las ik de tekst van de som, enkele zinnen ervan begreep ik.

Ik schreef de helft van de uitwerking op het bord, telkens verwachtte ik dat de stok op me zou neerdalen.

'Je gaat vooruit,' zei hij.

De verbazing in de klas sloeg dadelijk om in onverschilligheid.

Op mijn gemak kon ik naar buiten kijken en de lucht die meer en meer betrok, bestuderen. Tijdens de aardrijkskundeles viel er motregen.

In het overblijflokaal at Frits een makreel uit vetpapier, zodat iedereen uit zijn buurt bleef. Ik had een eed

gezworen hem in goede en slechte tijden bij te staan. Onze club was nog steeds niet ontbonden.

‘Heb je 't gedicht al van buiten geleerd voor het feest?’ vroeg ik.

‘Pi, Pi, Pi... eta,’ stotterde Frits.

Hij veegde zijn vingers af aan zijn rode trui.

‘Ja,’ zei hij. ‘Het is zo'n gek gedicht. Mijn vader zegt dat de meester niet van die vieze gedichten moet laten opzeggen. Maar het gaat over Maria en Jezus, dan kan het toch niet vies zijn!’

‘Je moet je vader zeggen dat hij je met die stok pijn heeft gedaan,’ zei ik.

Ondanks de regen kregen we gymnastiek op de Griend. Meester Van de Wilgen haalde de benodigdheden voor het kastie van zijn fiets. Bij dit spel slaagde ik er zelden in het keiharde rubberen balletje het veld in te slaan.

Er werden twee partijen gekozen. Frits bleef over. Hij moest spelen bij de sterkste partij. Men slaakt kreten van afgrijzen.

De schepen voeren traag over de Maas. Een schipper liep tegen de vaarrichting in met de gang van iemand die een steile heuvel beklimt.

Meester Van de Wilgen leunde tegen zijn fiets, nauwelijks bemoeide hij zich met het kastie.

Na afloop zei Frits: ‘Als het niet zo koud was, zou ik willen zwemmen.’ Hij wees naar de stuw in de verte, waarbij we 's zomers op een afgelegen plek in het water gingen. Jaloers luisterde hij naar mijn relaas over de rit met de motor, ik verzweeg het geheim dat ik alleen met Claire wilde delen.

‘Wist je dat de hut verdwenen is?’ vroeg Frits. ‘Gisteren heb ik 'm gezocht. Ik kan 'm echt niet meer vinden. Wanneer bouwen we 'n nieuwe hut?’

‘Het is nog lang geen zomer,’ zei ik.

Hoe moest ik hem duidelijk maken dat het noodzakelijk was de club te ontbinden?

‘Draag je vleugels als je voor engel speelt?’ vroeg hij.

Ik antwoordde bevestigend.

‘Ik moet ze zelf maken, van ijzerdraad en gips. Ik wil nu naar huis. Vanmiddag heb ik weinig tijd.’

We waren helemaal alleen op de Griend.

‘Ik ken een stuk van het gedicht erg goed,’ zei Frits. ‘Zonder een fout te maken.’

Ik wist dat Frits de regels van de club niet vergeten was, de regels die waren opgetekend in een oud kasboek van zijn vader. Toch zou ik het eeuwig verbond deze zomer moeten opheffen.

‘Laat maar eens horen dan,’ zei ik.

Terwijl hij ongecontroleerd gebaarde, declameerde hij:

Mijn kind, mijn kind wat werd gij groot:
Wat weeën brengt dit baren...
Hoe groeit uw lichaam en uw nood
Nu wereldwijd weer uit mijn schoot
Na drie en dertig jaren!

Bijna moest ik lachen. Het was een raar gedicht, daar had Frits gelijk in.

‘Ik wil vroeg naar huis,’ zei ik.

Ik rende weg. Ik voelde dat Frits me verbaasd nakeek.

In de wijk bij de Martinuskerk stond een rode Studebaker. De snelheidsmeter ervan wees een maximum van 180 km aan.

De rolluiken voor de ramen van Claires huis waren neergelaten. Ik zag het water van de Maas, dat zich als een snelle eb en vloed tussen de keien in de diepte bewoog. Ik probeerde zó ver te spuwen dat mijn speeksel de golvingen bereikte, maar het lukte niet.

Ook al was de zon verdwenen, ik was nog gelukkiger dan gisteren. Op het grasveldje bij de wilg meende ik nog de afdrukken te zien van oom Alberts motor. Aan een tak van de boom zwaaide ik heen en weer. Meester Van de Wilgen was tevreden over het rekenen.

In het schuurtje boog ik kippegaas in een zodanige

vorm dat de vleugels die ik dragen zou, zich erin aftekenden, voorzichtig om me niet te verwonden. Ik sloeg ermee in de lucht alsof ik wilde vliegen. Achter de stoel van Sint-Petrus zou ik in een wit gewaad, de vleugels aan mijn schouders, voor een zaal vol mensen optreden. Oom Albert zou niet bij de voorstelling zijn.

‘Voor mij is er niets te vieren,’ had hij gezegd.

In de lichte duisternis, al was het nog geen avond, leidden de bomen een eigen bestaan. Ik rook weer de bloesem, plukte een bloem van de tak en droeg deze naar mijn moeder.

‘Ging het goed op school?’ vroeg ze.

Ik knikte. Ik wilde haar omhelzen, maar bedwong me.

‘Ik begrijp nog niet alles van de sommen,’ zei ik. ‘Nog niet alles.’

Ik hoopte dat op de schoorsteenmantel een brief van Claire zou liggen.

Boven de treurwilg, waarin geen vogels neerstreken, was de lucht donkergrijs.

Emeritaat

Het huis van mijn grootouders van moederszijde was gelegen in een arbeiderswijk, maar de populieren aan weerszijden van de straat en de enigszins waardige puien deden daaromtrent niets vermoeden.

Men belandde achter de voordeur dadelijk in de kamer, waar boven de divan een schilderij hing dat mijn grootvader op een veiling gekocht had en dat tot bekering aanspoorde. Jezus preekte in een veld voor een mensenschaar, van zijn opgeheven handen ging een betoverende werking uit, in de verte waren glooiingen en de voorgrond bestond uit struikgewas, een scheidslijn tussen aarde en hemel.

Tegen vijven verspreidde zich een etensgeur. Verlost van het werk in de donkere kamer van de firma Abrahams, drogerijen en fotohandel, trok mijn grootvader zijn colbert uit. Zijn leren bretels werden zichtbaar. Veelal schafte de pot zijn lievelingsgerecht: tuinbonen in witte saus, tuinbonen die hij verbouwde op gepachte grond buiten de stad. Daar hield hij ook konijnen, waarvan hij de rug geregeld betastte om vast te stellen of ze vet werden.

Met toepen verdreef hij bij ons zijn tijd. Door met zijn vlakke hand op tafel te slaan, maakte hij zoveel lawaai dat het tot in de verre omtrek te horen moet zijn geweest. De kaarten schudde hij zodanig dat hij anderen opscheepte met azen, heren en soortgelijke prullen.

Mijn vader had zich ertoe laten brengen 's maandags tussen de middag viskist en hengel te bezorgen in de drogisterij. Van daaruit kon grootvader zich zonder omwegen naar de Maas begeven. Tussen de spullen in de kist zat brood met kaas, dat hij bij een glas bier in een kroeg naast de winkel verorberde.

Kon hij zijn geduld niet bewaren, dan at hij aan de waterkant, terwijl hij de drijvende dobber in de gaten hield.

Men glimlachte om mijn vader als hij per fiets de hengel vervoerde. Hij hinderde het verkeer, een ongeluk kon niet uitblijven.

Nadat de berijder van een bromfiets door de zwiepende hengel tegen het wegdek was gesmeten, weigerde mijn vader in het vervolg de benodigdheden voor de vrije middag aan te reiken.

Vanaf dat moment deed grootvader alles langzamer. Het kwam voor dat hij maandagmiddag uren prutste aan zijn visgerei, zodat hij om vijf uur nog niet aan het water was. Hij treuzelde in het slachthuis waar hij maden klopte uit paardeschedels. Als hij er genoeg had, dan stopte hij het voorraadje in zijn jaszak. Grootmoeder had hem daarvoor gekapitteld, nadat uit de klerenkast een zwerm vliegen te voorschijn was gekomen.

Vaak zat ik bij hem aan de waterkant naar de dobber te kijken. Ik hield het nooit lang uit, want niet ver van zijn vaste plaats aan de Maas was een plas die zich van de rivier scheen te hebben losgemaakt. Tussen de waterplanten lag een geheimzinnige wereld, geen ogenblik was het leven er statisch.

Soms schrikte hij me op door het slaken van een kreet als hij een vis uit het water tilde die op het laatste moment ontsnapte.

‘De krengen,’ riep hij dan.

Zijn bruine vingers prikten een nieuwe made aan de angel, waarbij ze wit vocht verloor.

De laatste jaren voor zijn pensionering verzuchtte hij herhaaldelijk dat hij niet elke dag naar de Maas kon gaan. Als hij niet meer hoefde te werken, kon hij de hele dag vissen.

Niet alleen zijn door de ontwikkelaar verkleurde handen, ook zijn slechte gezichtsvermogen wees erop dat hij te lang in het donker had gewerkt.

‘Ik word nog eens zo blind als een mijnpaard,’ zei hij.

De eentonige arbeid maakte hem humeurig. Hij ergerde zich aan de foto's van slechte kwaliteit die hij in zijn ontwikkelbad zag opkomen.

‘Van fotograferen hebben weinig mensen kaas gegeten,’ zei hij. ‘De meest elementaire regels slaan ze gewoonweg in de wind.’

Zelf kon hij ook niet goed overweg met een fototoestel. Niet voor niets was hij als jongeman ontslagen door een vakfotograaf. In het fotoalbum van mijn ouders zijn door mijn grootvader gemaakte familieportretten geplakt. Ik herinner me dat hij de zelfontspanner in werking stelde en zich vervolgens naar de groep haastte. Meestal arriveerde hij te laat. Slaagde hij erin op tijd te zijn, dan trok hij grimassen, omdat hij er niet zeker ervan was dat de zelfontspanner het deed.

Op één opname neemt hij een statige en ongedwongen houding aan. Hij woog toen ruim honderd kilo, een gewicht dat hij bereikte na het eten van massa's tuinbonen in een calorierijke saus. Grootmoeder droeg een gebloemde jurk, toen was zij nog niet ziek.

Op een ochtend belde grootvader bij ons aan en zei, met tranen in zijn stem: ‘Ze is niet meer wakker geworden. Wat moet ik nou beginnen?’

Dezelfde dag nam hij, voorlopig, bij ons zijn intrek onder de voorwaarde dat het dagelijkse leven zijn normale gang moest blijven gaan.

Ik herinner me de tuin vol bloemen, het donkere huis waar mijn moeder aan de keukentafel zat, het hoofd in haar handen geborgen. Vóór haar stonden drie schalen fruit, die er kort tevoren neergezet moesten zijn. Ik streelde de perziken. Langzaam haalde zij haar handen weg, ik schrok van haar gezicht.

‘Ga nu maar spelen,’ zei ze.

Die zomer dreef de stemming in huis mij geregeld naar de met hoog onkruid overwoekerde velden. Eens ontdekte ik een terrein waarvan de begroeiing leek op het struikgewas op het schilderij met de prekende Jezus. Ik zocht er in de schaduw beschutting tegen de zon. Over mijn arm kroop een gele kever met zwarte strepen. Er zaten er tientallen, vretend aan het groen.

Grootvader las 's avonds de krant. Nadat hij de rouw-

band van zijn mouw had gehaald, leek hij pas te beseffen dat hij weduwnaar was. Hij bemoeide zich met het huishouden en mengde zich in gesprekken tussen mijn ouders.

Toen mijn moeder hem begon te mijden, werd hij zwijgzaam, op een protesterende manier hield hij zijn mond. Zij verlangde naar de opening van het visseizoen, maar vreesde de pensionering die dan zou plaatsvinden.

Die herfst verminderde zijn gezichtsvermogen. Hij droeg een bril met glazen die zijn ogen bijna onzichtbaar maakten. Op de zolder had hij de spullen samengebracht waaraan hij het meest gehecht was. De overige had hij verkocht, waaronder het schilderij van boven de divan, alsof het voor hem altijd herfst zou zijn.

Eindelijk begon het visseizoen. Elke dag zat hij aan de Maas, maar de vangst viel tegen. Met mijn ouders stond hij nog steeds op voet van oorlog.

'Voor mij hoeft het niet meer,' zei hij, meer tegen een onzichtbaar persoon dan tegen mij.

De laatste dag in de donkere kamer moest hij een jongeman inwerken. Hij kwam thuis met een zilveren polshorloge dat Abrahams junior aan hem had uitgereikt met de uitnodiging om, als hij toch in de stad was, vooral eens binnen te lopen. Het viel grootvader tegen dat hij niet bedankt werd, maar nog meer stoorde hij zich eraan dat Abrahams junior met geen woord repte over zijn gezichtsvermogen dat in zijn onderneming ernstig was geschaad.

Kort na zijn pensionering voelde hij geen drang om naar het water te gaan. Hij zat thuis voor zich uit te staren en vormde een obstakel voor mijn moeder. Als zij stofzuigde, duwde hij zijn vingers in zijn oren. Zij wees hem erop dat nu toch eindelijk de tijd was aangebroken waarnaar hij altijd verlangd had. Dat maakte hem nijdig.

'Laat me toch met rust,' zei hij.

Plotseling was hij zonder aanleiding de kamer uitgelopen, waar hij spoedig met een rieten koffer terugkeerde.

'Ik ga weg,' zei hij en nog voordat mijn moeder iets kon zeggen, viel de huisdeur achter hem dicht en beende hij de straat uit.

Nog dezelfde avond was hij terug. Hij zonderde zich af in het schuurtje achter in de tuin en was daar tot laat bezig met angels, vislijn en kurk.

De volgende ochtend zagen we hem niet aan het ontbijt. Hij bleek vroeg het huis te hebben verlaten, want zijn bed was beslapen.

'Hij is naar de Maas,' stelde mijn vader vast.

Na school fietste ik erheen. In de verte zag ik zijn witte haren. Hij zat roerloos voor zich uit te kijken. Toen ik hem van dichtbij genaderd was, merkte ik dat zijn ogen gesloten waren alsof hij rechtop sliep. Ik zocht op het wateroppervlak de dobber. De top van de hengel ging met regelmatige bewegingen op en neer. Ik rukte aan de hengel. De angel zat vast in het wier. Ik stootte grootvader aan. Snel trok hij de hengel omhoog. Even zag ik de spanning op de plaats waar de lijn ging breken.

'De angel en het lood zijn foetsie,' zei hij.

Hij stond op, opende de kist en haalde nieuwe spullen te voorschijn.

'Eerst eentje draaien,' zei hij.

Met zijn lange vingers tastte hij in zijn tabaksbuidel en plukte er tabak uit, die hij in een vloei uitspreidde. Met een handige beweging rolde hij een sigaret, waar hij onmiddellijk de brand in stak.

'Zat u te slapen?' vroeg ik.

'Welnee, jongen.'

'Willen ze bijten?' vroeg iemand achter ons.

'De vissen zijn van me geschrokken,' antwoordde grootvader. 'Ze hebben er geen zin meer in.'

Hij nam een steen op en smeet deze in het water. Hij schonk geen aandacht meer aan me. Ik liep in de richting van de plas.

‘Even lood aanschuiven en een angel aanslaan,’ hoorde ik hem zeggen.

Zijn stem klonk alsof er weer een steen in het water werd gegooid.

‘Ik sla een grote angel aan, ik ga op karper vissen.’

‘Toe maar,’ zei de man, half bewonderend, half spottend.

Er volgde een lange stilte. Bij het in orde brengen van de vislijn moest hij enigszins op de tast te werk gaan. Hij gooide de dobber uit.

Het doordringende geluid van een scheepsfluit kondigde aan dat een boot dichtbij was.

‘Wat 'n kolos,’ zei de man. ‘Zo zie je ze zelden. We mogen wel een stuk achteruit gaan, die zal wel een behoorlijke golfslag maken.’

‘Ik ga inpakken,’ zei grootvader. ‘Het wordt toch niks. Wat wil je, ik heb gisteren niet gevoerd. Geen wonder dat de karpers en zelfs het kleine grut ergens midden in de Maas zitten.’

Ik ging terug om te zien welk schip er in aantocht was. Hij had de vislijn op het droge. Hij haalde de dode made van de angel en wierp deze tussen de lissen. Gehaast trok hij het leefnet omhoog, alsof een zondvloed aanstaande was en hees de viskist aan de leren riem op zijn schouder.

‘Tabee,’ zei de man.

Grootvader groette en liep weg terwijl het schip passeerde. Aan boord schrobde men het dek. De schipper stond ernstig aan het roer. Grootvader zwaaide naar hem, maar hij reageerde niet.

We liepen langs het kanaal, waarin volgens hem veel paling zwom. Naast de ingang van het café plaatste hij zijn hengel. De kastelein zette hem een glaasje jenever voor, dat hij in één teug opdronk.

‘Dat doet 'n mens goed. Wil je 'n reep?’

Hij stak een hand in de lucht om de aandacht van de kastelein te trekken. Het zilverpapier streek ik zorgvuldig glad, zodat het mogelijk werd het zachtjes te laten rinkelen.

‘Geef me 'n stukje,’ zei hij. ‘Die lucht aan het water maakt hongerig.’

Mijn moeder troffen we aan in de keuken.

‘Heb je wat aardappels over?’ vroeg hij.

‘Gaat u voeren?’ vroeg ze met onderdrukt enthousiasme.

‘Vanavond. En morgen wordt hier vis gegeten.’

Mijn moeder reikte hem een kom aan. Hij nam plaats aan tafel en stortte de inhoud op een oude krant uit. Hij sneed de aardappels in partjes.

Die avond kwam hij laat thuis. Zijn spraakzaamheid was verdwenen. Ik hoorde hem tot middernacht in zijn kamer op en neer lopen en daardoor wekte hij me in alle vroegte. Ik begreep dat hij zich gereed maakte om te gaan vissen. Door het raam tekende zich de lucht zwart af. Over uren zou pas de school beginnen.

‘Mag ik mee?’ vroeg ik, nadat hij in vol ornaat op het portaal verschenen was.

‘Kwajongen,’ zei hij. ‘Doe een wollen sjaal om, anders vat je kou. Een hengelaar moet zich wapenen tegen weer en wind.’

Hij volgde een weg tussen huizen die ik nooit eerder gezien had.

De schrik sloeg mij om het hart toen ik iemand op de vaste plaats van grootvader zag zitten. Hij had het niet meteen in de gaten want seconden nadat ik het ontdekte, begon hij zijn pas te versnellen en binnensmonds te vloeken. De man aan het water schrok niet bij de aanblik van grootvader.

‘Maak dat je wegkomt,’ dreigde hij.

‘Voor jou zeker. Je hoeft me toch zeker niet te zeggen waar ik vis.’

Grootvader tilde het leefnet uit het water, drie grote karpers glipten terug in de rivier.

De man stond bedaard op en plaatste zijn handen tegen zijn lichaam.

‘Dat had je nou niet moeten doen, ouwe man.’

Grootvader wilde hem omverduwen, maar de ander was hem voor en gaf hem met zijn vuist een stoot, waardoor hij dadelijk zijn evenwicht verloor.

Blindelings volgde ik de weg die ik gekomen was. Ik ontmoette mannen die in het schaarse ochtendlicht naar hun werk gingen.

In de gang stond mijn vader.

‘Waar heb jij uitgehangen?’ vroeg hij.

‘Ze hebben grootvader neergeslagen,’ zei ik.

Hij schudde het hoofd.

‘Op die leeftijd vechten,’ zei hij.

Op de plek van het onheil lag hij naast zijn viskist. De dader was verdwenen. Mijn vader hield zijn hoofd tegen grootvaders borst en luisterde met ingespannen aandacht.

‘Zijn hart klopt,’ zei hij. ‘Hij is bewusteloos. Hoe durven ze.’

Dagenlang bleef hij in bed. Met niemand wenste hij van gedachten te wisselen. Het leek erop dat hij nooit meer naar beneden zou komen.

‘Het is beter dat hij niet meer naar het water gaat,’ zei mijn vader. ‘Ik moet er niet aan denken dat hij weer op de vuist gaat.’

‘Maar de hele dag in bed liggen gaat toch ook niet,’ zei mijn moeder. ‘Hij is trouwens niet ziek, hij ligt alleen maar te kniezen.’

Ze keek mijn vader wanhopig aan.

‘In 'n bejaardentehuis heeft hij de beste verzorging, wij kunnen dit niet aan.’

Grootvader kwam ineens de kamer binnen en zei dat hij zijn biezen pakte.

Hij vertrok, voorgoed. Ik herinner me het optrekje in een volksbuurt waar ik hem aantrof, terwijl hij zijn kleren zorgvuldig wegborg. Het was de eerste en de laatste keer dat ik hem daar zag, want hij mocht er geen bezoek ontvangen.

Hij verliet zijn woning voor korte wandelingen in de buurt. Hij bezat toen een blindenstok. Het liefst zat hij voor zich uit te kijken op een bank in het park langs de Maas. De schepen op de rivier en de meeuwen bij de oever leken hem intens te boeien.

Sinds hij niet meer bij ons woonde, ging ik na school met een omweg naar huis om hem te ontmoeten. Als ik geluk had, dan vond ik hem in het park. Hij klaagde er geregeld over dat hij, nu hij zo slecht ter been was, door niemand van de familie een middag werd gehaald.

Ik probeerde me voor te stellen hoe hij de dingen om zich heen waarnam door mijn oogleden tot een spleet te sluiten. Het geluid van de langsvarende schepen moest een baken in zijn grijze wereld zijn, de witheid van de krijsende meeuwen een lichtflits in de schemering.

Nadat hij dagen niet meer in het park was geweest, fietste ik langs zijn huis en ik zag hem als versteend voor het raam zitten. Hij reageerde niet op mijn geroep en bewegingen.

Niet lang daarna werd hij opgenomen in *Huize Licht en Liefde*, niet ver van de Maas.

'Ik ruik dat het water dichtbij is,' zei hij.

Hij informeerde naar het gebeuren bij en op de rivier, naar de namen van de schepen bij de kade en de ladingen die ze losten.

Ik herinner me die zondagmiddag dat mijn ouders hem voor het eerst bezochten in het zaaltje waar de patiënten overdag verbleven. Hij vertikte het zijn mond open te doen. Hij zette zijn bril af alsof hij zijn zieke ogen wilde tonen.

'Nu zijn jullie van me af,' zei hij eindelijk. 'Ik kan wel zonder jullie sterven, jullie kunnen wel gaan.'

Zijn stem klonk niet echt driftig.

'We hebben toch het beste met u voorgehad,' zei mijn moeder.

'Ja,' zei hij, 'mij de deur uitjagen.'

'Dat is niet waar vader, u bent zelf gegaan.'

Hij mopperde nog wat, maar zijn boosheid ebde weg. Zoals hij daar zat, de handen op zijn bovenbenen, was hij tevreden.

De zon scheen op zijn dunne haar.

De verrekijker

De Zuidgriekse lente en een primitieve beschaving zijn onvergetelijk: een boer die ploegde met twee koeien; de bloeiende mimosa en bougainvillea.

Terwijl we wachtten op het moment dat we naar het vliegveld in Noord-Kreta vervoerd zouden worden, zochten we de schaduw op.

Rond middernacht arriveerden we op Schiphol. Er stond een vrij krachtige oostenwind en de temperatuur was rond het vriespunt. In de vroege ochtend zaten we in de trein. We misten de kleur in het landschap dat aan ons voorbijtrok; plotseling begon het te sneeuwen.

Toen wist ik nog niet dat in het lichaam van tante Rie de kankercellen woedden. Zij is altijd gezond geweest. Met Pasen onderging zij een spoedoperatie aan de galblaas; men ontdekte dat de lever niet in orde was.

Mijn gezicht is gebruind alsof ik een zomer aan de Middellandse Zee heb doorgebracht.

Op school heb ik met Laarakker ervaringen uitgewisseld. Hij is in Parijs geweest.

‘Ik kan m'n draai niet zo goed vinden,’ zei ik.

‘Het is best gezellig om weer thuis te zijn,’ zei hij, ‘al is het jammer dat ik geen goeie stripteasenummers meer kan zien. En de straatmadeliefjes liggen hier ook niet voor het opscheppen.’

Ik sluit mijn ogen. Het is gaan regenen, ik hoor de wind in de struiken. Ik zie tante Rie in haar ziekenhuisbed, daarna verschijnt het beeld van een boer die op een ezel rijdt en geiten die hem volgen. Ik zou ook zo'n Griek willen zijn. Of een hippy die op Kreta zijn geld verdient met het plukken van tomaten en bananen, die overnacht in grottenholen. Ik val bijna in slaap.

Ik open de deur van het schuurtje, waarbij een bijna bloeiende forsythia staat. Als ik de fiets optil, denk ik: wat is hij toch licht. Vanmorgen heb ik hem gekocht. Hij is uitgerust met een wielrennersstuur, hij heeft verlichting en een bagagedrager.

Enkele uren geleden duwde ik hem uit het schuurtje. Al gauw bereikte ik een behoorlijke vaart. De mestgeur op het land snoof ik gretig op. Het nemen van hellingen viel niet mee, mijn knieschijven gloeiden, maar ik stapte niet af. Op een bank langs een verlaten weg rustte ik uit. Tegen een eik stond de fiets te glimmen in het zonlicht dat doorgebroken was.

In de verte waren mensen aan komen lopen, gekleed in kleurige regenjacks. Ik wachtte tot ze voorbij waren. Achter de gesloten groep volgden een dame en een meisje. Onder de jas van het meisje zat een witte jurk. Ze zei: ‘We hebben alle tijd.’

De ouden van dagen verdwenen achter de heuvel die ik zojuist opgefietst was. Ze wonen in een dorp in een dal en genieten van het leven dat voor die ene bejaarde dame misschien niet meer zo lang zal duren. Wanneer ze nog veel jaren voor zich heeft, dan zal ze achter het raam zitten en herinneringen koesteren.

De gang van de hoogste verdieping in het ziekenhuis is wit. Door vierkante koepels zie ik de bewolkte lucht. Aan het einde van die gang ligt tante Rie. Zij is nog geen zestig. Haar twee jaar oude huwelijk met mijn vader heeft haar tot voor kort wat voorspoed gebracht.

Ik verwacht dat zij dadelijk een deel van de dialoog met de arts zal herhalen, *dat beest*, zoals zij hem noemt, degene die haar hevige pijnen aan de galblaas heeft weggenomen.

‘U vergist zich, ik ben nooit eerder ziek geweest.’

‘Ik vergis me nooit.’

‘Het is niet waar. Ik wil niet dood.’

‘Dood moeten we allemaal.’

Zo'n benadering van de kankerpatiënt blijkt gebruikelijk.

Tante Rie kan mijn vader niet meer omringen met de zorg voor zijn zieke ogen. Rond zijn zeventigste werd hij getroffen door glaucoom. Het is mogelijk dat hij blind wordt, zoals mijn grootvader.

‘Nu begrijp ik pas wat die man moet hebben doorgemaakt,’ zei mijn vader laatst. ‘Maar toch liet hij de moed niet zakken. Weet je nog dat ie liedjes zong als we z'n verjaardag vierden?’

Mijn vader wachtte te lang met het ondergaan van een behandeling. Hij zei: ‘Dat gaat vanzelf wel over.’ Eindelijk meldde hij zich in de afdeling voor ooglijders en hij consulteerde daar voor het eerst in zijn leven een dokter. Als hij vroeger griep had, bleef hij gewoon aan het werk.

Hij mist in zijn rechteroog het licht, met het linkerziet hij alleen wat recht vóór hem is. Nu tante Rie ziek is, dient hij zichzelf de druppels toe die zijn toestand stabiliseren. Als hij in haar bijzijn het flesje met het speenachtige dopje uit zijn jaszak haalt, volgt zij nauwgezet zijn handelingen. Aanvankelijk morste hij wat vocht onder de oogkas, zodat het leek dat hij huilde. Snel veegde hij het weg en hij zei dat hij er nog niet zo handig mee was.

Er is een kind in hem dat ik pas de laatste weken ontdekt heb.

‘Ik ben zo bang dat ik val,’ zegt hij als hij voorzichtig over de drempel tussen een lichte en donkere ruimte stapt.

De pupil verwijdt zich dan zeer langzaam. Ook zegt hij weleens dat hij niet meer wil leven als hij blind wordt.

Mijn vader zit bij het bed van tante Rie. Hij ziet me niet. Pas als tante Rie mij begroet, wendt hij zijn hoofd in mijn richting. Hij is verbaasd. Hij glimlacht flauwtjes en zegt:

‘Ze is vandaag geen moment van de zuurstof los geweest.’

‘Ik had die infuus moeten weigeren,’ zegt tante Rie.

‘Nou kan m'n lever best weer goed worden, maar wat heb ik daaraan als ik geen adem meer krijg.’

De flauwe glimlach van mijn vader is er nog steeds, hij verbergt zijn verbittering. Ik weet nooit goed wat ik moet zeggen tijdens de eerste minuten van het bezoekuur. In de muurkast zoek ik een vaas voor de fresia's die ik bij de ingang gekocht heb.

‘Neem nou geen bloemen meer mee,’ zegt tante Rie. ‘Die verwelken hier zo gauw.’

Al heeft ze er maar één dag plezier van, denk ik.

Het gezicht van mijn vader is nu uitdrukkingsloos. Hij is hier al lang, al van vóór het officiële bezoekuur. Laat zal hij naar huis gaan.

Ik vind een vaas waarvan het formaat geschikt is, een vaas met aanslag van water dat er te lang in heeft gestaan. Ik schik de bloemen, een groen takje met een teder blad onderbreekt het geel.

‘Als je nou eens dadelijk met je zoon naar huis gaat,’ zegt tante Rie. ‘Dan hoef je de bus niet te nemen.’

‘Ik vind 't niet erg om met de bus te gaan,’ zegt mijn vader.

‘Doe 't nou,’ zegt ze heftig.

Moeizaam haalt ze adem. De vloeistof in het kleine vat, onderdeel van het zuurstofapparaat, borrelt.

Ik zeg maar niet dat ik met de fiets ben.

‘Straks raak je nog buiten adem,’ zeg ik.

Met een beweging van haar hand, de elleboog daaronder rust op het laken, maakt ze duidelijk dat ze geen tegenspraak wil. Ze is bang dat een auto in de schemering mijn vader aanrijdt of dat hij tegen een lantaarnpaal loopt.

Een verpleegster dient het souper op.

‘Kun jij me nou uitleggen waarom ze vanmorgen 'n cardiogram hebben gemaakt?’ vraagt ze de verpleegster.

Deze doet alsof ze niets gehoord heeft.

‘Heb ik soms wat aan m'n hart?’

‘De uitslag van het onderzoek kan nog niet bekend

zijn,' zegt de verpleegster, een spichtig kind dat huishoudelijk werk doet.

'Gisteren is m'n hart ook onderzocht. Waar is dat voor nodig?'

Het meisje bloost. Ze draait het blad boven het laken.

'Dit lijkt wel een garnalencocktail,' zegt tante Rie.

Ze tikt op de folie boven het gerecht.

'Dat is 't ook.'

'Maar dat heb ik niet besteld.'

'Ik zal het even voor u nakijken, mevrouw.'

De andere patiënt in kamer 12 keert ons demonstratief de rug toe, voordat ze begint te eten. Het een protest tegen het overtreden van de regels waaraan het bezoek zich moet houden, tegen de uitzondering die voor mijn vader gemaakt is.

Ik wil afscheid nemen.

'Ga nu met 'm mee,' zegt tante Rie. 'Dan heb je nog wat aan je avond.'

Even aarzelt mijn vader. Zijn schoenen schuiven over de grond. Hij haalt zijn boterhammen te voorschijn uit de andere jaszak als waarin het flesje met oogmedicijn zit.

Ik leg mijn hand op de magere schouder van tante Rie. Ze beweegt niet, als op een tableau vivant.

In de gang herken ik zuster Kitty, die me tegemoet komt. Ze heeft korenblond haar en vooruitstekende tanden. In de tijd dat ik hier verpleegd werd, was zij *de zuster met het buitenboordgebit*.

'Zuster Kitty!' roep ik.

Ze is verbaasd. Ze herkent me niet.

'Wat is er van uw dienst?' vraagt ze.

'Zes jaar geleden heb ik hier gelegen.'

Ik tel op mijn vingers om de juistheid van het getal te verifiëren.

'Zes, zeseneenhalf jaar.'

Zuster Kitty neemt me aandachtig op, kijkt vervolgens van mij weg en strijkt over haar haar.

'U zult wel heel wat mensen verpleegd hebben,' ver-

volg ik. ‘Bepaalde patiënten zult u zich toch wel herinneren. Die handelaar in dameshoeden bijvoorbeeld. Weet u nog dat hij slaapwandelde en dat u hem weleens in bed vastbond? Dat hij u uitschold?’

‘Nee,’ zegt zuster Kitty.

Ze gaat op één been staan.

‘Ik was hier in observatie. Er is nooit een diagnose gesteld. Mijn gezwollen knie was waarschijnlijk een reumatische aandoening. Door antibiotica ben ik genezen, of vanzelf.’

Zuster Kitty gaat op haar andere been staan. Ik mag haar niet langer ophouden, dat zou onbeleefd zijn, en onnozel.

‘De mevrouw aan het raam van kamer 12 is mijn stiefmoeder,’ zeg ik. ‘Hoe is haar toestand?’

‘Ik ben sinds gisteren terug van vakantie.’

‘Maar u kent het dossier?’

‘Ja, maar als u familie bent, dan bent u toch zeker op de hoogte.’

‘Ik zou willen weten hoe lang zij nog te leven heeft.’

‘Daarover is niets met zekerheid te zeggen.’

‘Waarom wordt zij nog lastig gevallen met hartonderzoek?’

‘We willen weten of het hart geleden heeft door de ademnood.’

Ze fluistert bijna. Ze beweegt haar lippen over haar tanden alsof ze deze wil masseren.

‘Waarom laten ze haar gewoon niet met rust,’ zeg ik.

‘U kunt dit met de behandelende arts bespreken.’

Ze knikt. Voor haar is het gesprek beëindigd.

In de lift denk ik: ze gaat niet dood, er zal een wonder gebeuren. Ik volg het journaal in het dagverblijf op de laagste verdieping. De aanval van Amerika op Libië is even absurd als de ziekte die tante Rie heeft gekregen.

Ik neem me voor binnenkort met tante Rie naar de televisie te kijken. Naar een aflevering van Dallas, daar is ze dol op. Als het echt lente wordt, breng ik haar in

mijn auto naar het bos, de anemonen en de zon zullen haar opbeuren.

Een patiënt in het dagverblijf roept dat er eindelijk een wereldleider iets tegen het gepeupel durft te ondernemen. Het hoofd van de man is gewikkeld in verband, zodat het lijkt dat hij een badmuts draagt. Een politicoloog op het scherm stelt dat Rusland zich zeker niet zal mengen in het conflict. Geen derde wereldoorlog.

Wat zal tante Rie vinden van Amerika's verrassingsaanval?

Soms ligt tante Rie zo vredig in bed dat mijn gedachten afdwalen naar de vakanties in de zomer. Ik logeerde bij haar en zij was een moeder voor mij.

In de loop van de tijd is ze veranderd; ze dreef een ijzerhandel waar ze helemaal alleen voor stond. Oom Alfons was al jaren dood.

Hoewel deze oom een wat korzelige man was, verbleef ik graag in zijn huis en zijn smidse. Tante Rie was steeds in de weer, maar gaf mij toch veel aandacht.

‘Is het waar dat u de taal van de paarden kunt verstaan?’ vroeg ik verwonderd, nadat zij een verhaal had verteld waarin paarden hinnekend met haar converseerden. Haar fantasie kende geen grenzen.

‘Hebben de gekleurde toverstokken echt bestaan?’

Tante Rie is een achternicht van mijn moeder en kwam in mijn leven op een winteravond. Ze streelde me over mijn wangen en zei: ‘Je had vast niet verwacht dat je er een nieuwe tante bij zou krijgen.’ De rossige man naast haar was oom Alfons.

Beiden waren goede kaarters. Zelden behaalden mijn ouders een overwinning bij het klaverjassen dat ze 's maandags bij ons thuis speelden.

Ik herinner me dat tante Rie me voor het slapengaan voorlas uit een sprookjesboek (het enige boek dat ik toen bezat) waarbij ik me voorstelde dat de prinses met

de lange vlecht, opgesloten in een torenkamer, tante Rie was en dat ik omhoogklom langs de vlecht die tot op de grond hing. Op de tekening bij het avontuur van de met opsluiting gestrafte koningsdochter zag je een kasteel met kantelen en een prins die op het punt stond zich omhoog te hijsen.

Meestal stoorde mijn vader het voorlezen.

'Rie, we gaan beginnen.'

Ze deed alsof mijn vader er niet was en las verder, maar ik geloofde niet meer in het bestaan van de reus met de zevenmijlslaarzen en de jager die een vlieg een oog uitschoot.

Telkens vroeg ik haar welke paarden die dag in de smidse waren geweest. Ik kende ze allemaal, evenals de boeren die ze brachten en ze in een nauw, langwerpig hok dreven dat aan de achterkant met een paal vergrendeld werd. Het was dicht bij het aambeeld waarop het witte hoefijzer de juiste vorm kreeg. Oom Alfons werd gauw kwaad als een paard onrustig was. Hij ging omzichtig te werk. Als hij een paard besloeg, moest ik uit de buurt blijven. Dat was een schouwspel. Had hij het oude hoefijzer verwijderd, dan sneed hij eelt weg, dat rook naar zeer oude kaas.

Elke maandagavond verheugde ik me erop dat ik een deel van de zomer bij tante Rie zou zijn. Ik droomde over de sprookjesfiguren en de boeren met wie ik mee mocht na het beslaan van hun paard.

Ik ben in de lift om af te dalen naar de begane grond. Ik neem me voor in het weekend naar het dorp te fietsen waar de smidse was.

Toen tante Rie met mijn vader trouwde, was ze al jaren weduwe. Ze doekte de winkel op, verkocht het pand aan een kruideniersbedrijf.

Als ze niet naar de stad verhuisd was, zou ze nu misschien niet haar laatste dagen, zo jong nog, in het ziekenhuis doorbrengen. Waarschijnlijk is de vreemde omgeving haar noodlottig geworden.

Tegen de woorden die de pastoor tijdens de begrafe-

nisplechtigheid zal uitspreken, woorden die hij uitentreure herhaald heeft, kom ik bij voorbaat in opstand: ‘De vraag waarom Marie Willems het lijden moest doorstaan, is een menselijke vraag. Maar Gods wegen zijn ondoorgrondelijk.’

Hoe moet het straks verder zonder tante Rie in mijn ouderlijk huis?

Ik ben in de gang die naar de hal van het ziekenhuis leidt. Het komt me vreemd voor dat ik hier eens zelf patiënt was.

In dezelfde afdeling waar tante Rie verpleegd wordt, liep ik rond met een elleboogkruk. Het bloedbezinksel was hoog, veel te hoog. Ik was in een malaisetoestand en verveelde me stierlijk. Ik voerde zinloze telefoongesprekken, schreef bedankbrieven als antwoord op de toegezonden beste wensen voor de gezondheid op de mallotige kaarten die op het bord boven mijn hoofdkussen geprikt waren.

Ik had uitzicht op het gebouw van het lyceum waaraan ik als leraar verbonden ben en dat zich nog geen driehonderd meter van mijn bed bevond.

Als de kop koffie in de namiddag op bed geserveerd werd, ging de school uit. En ik wachtte maar op een diagnose die nooit gesteld zou worden. Zuster Kitty nam me geregeld bloed af en even geregeld las een internist het getal op dat de hoogte van het bloedbezinksel aanduidde. De normale waarde onder de 10 werd niet bereikt. Bijna raakte ik in opstand tegen de elleboogkruk in de hoek van de kamer, tegen het symbool van invaliditeit. Ik gaf mijzelf weinig kans op herstel.

Elke vrijdagochtend wipte Laarakker tijdens een vrij uur binnen. Eens verraste hij me. Hij gaf me een zwarte koker die een verrekijker bevatte.

‘Daar kun je de school mee observeren,’ zei hij. ‘Ik zou best met je willen ruilen.’

Met het instrument wist ik niet goed raad. Het leek een voorwerp dat in een ziekenhuis taboe is.

‘Probeer 'm maar eens,’ zei Laarakker.

Ik drukte de kijker, die niet van de eenvoudigste soort was, onder mijn wenkbrauwen en draaide aan de ringen. Even beleefde ik een aardbeving, een flatgebouw was dichtbij en kantelde. Het beeld kwam tot rust: een raam tekende zich vlijmscherp af, een volgend raam en nog een. Een jonge vrouw kamde haar rode haar. Ik vermoedde dat ze laat was opgestaan en dat ze een huisvrouw was. Of werkeloos of ziek misschien.

‘Zo meneer,’ zei zuster Kitty, die ik niet had zien binnenkomen. ‘U heeft afleiding gevonden?’

Ik grijnsde.

‘Hij ligt naar de vogeltjes te kijken,’ zei Laarakker. ‘Met name zoekt hij winterkoninkjes. Ze zijn heel schaars deze winter. U heeft er zeker ook nog geen in de tuin gehad.’

Zuster Kitty trok haar mondhoeken even op. Ik zag dat Laarakker dit irriteerde.

‘Gaat u eens wat rechter zitten,’ zei zuster Kitty, ‘dan kan ik de kussens opschudden.’

Toen ze weg was, zei Laarakker dat hij *die verwaande trut* een volgende keer onder haar rok zou grijpen.

‘Ze is een lieve meid,’ zei ik.

‘Vriendelijkheid kan er anders niet af.’

Ik stelde de verrekijker zodanig in dat ik de school zag; Laarakker dronk een glas water. Dat deed hij geregeld, de ziekenhuislucht maakte hem dorstig.

Ik gleed langs de vierde en hoogste verdieping, herkende diverse collega's.

‘Wat zie je?’ vroeg Laarakker.

‘Braat,’ antwoordde ik. ‘Als ik me niet vergis, geeft hij een schriftelijke overhoring, hij zit achter de lessenaar. Zwoegende lijven. Hij heeft 4a.’

‘Geef mij 'm eens,’ zei hij.

Hij trok de verrekijker van mijn ogen.

‘Het is inderdaad 4a. Er wordt gespiekt. Op de achterste bank staat een boek tegen de rug van Ankie Kanters. Joke Vis is daaruit de les aan het overpennen. Ik zal haar aangeven.’

‘Braat krijgt het zelf wel in de gaten, zal op het proefwerkblaadje een mooie ronde nul zetten en het triomfantelijk verscheuren.’

Laarakker legde de verrekijker op het nachtkastje.

‘Je mag 'm houden,’ zei hij. ‘Ik schaf een nieuwe aan, een met sterkere glazen.’

‘Waar heb je 'm eigenlijk voor nodig?’ vroeg ik.

‘Voor aan het strand,’ antwoordde hij.

Hij lachte geheimzinnig.

Ik dacht aan het merkwaardige lot dat hem tijdens de vakantie trof: als hij wilde baden, raakte hij steeds verzeild op naaktstranden.

Ik nam de kijker weer ter hand.

‘Braat loopt door het lokaal,’ zei ik, ‘hier en daar neemt hij 'n proefwerk in. De les is afgelopen, iedereen staat op.’

‘Eigenlijk wil ik je verbieden om mij te bespieden,’ zei Laarakker. ‘Maar doe 't maar, je zult je snel vervelen. Bij mij is er orde en tucht.’

Ik drink een glas bier in het ziekenhuisrestaurant. Hier waan ik me in de lunchroom van een warenhuis, al banjeren er artsen-in-opleiding, gewichtig pratend over ziektegevallen.

Mijn vader, vermoed ik, zit te zwijgen bij het bed van tante Rie. Ze heeft de korsten van het brood gehaald en de rest in de thee gedoopt. Ze zegt: ‘Het smaakt me niet.’

‘Neem het beleg,’ zegt mijn vader.

‘Dat is niet zacht genoeg. Breng morgen een haring in het zuur mee.’

Ik heb met haar te doen. Ik moet denken aan die warme zomer dat ik een ijzer in de smidse opraapte. Het was nog niet afgekoeld. Huilend liep ik naar de keuken, waar tante Rie geschrokken de kraan opendraaide en mijn hand in de koude straal hield.

‘Beloof me dat je hier wacht en laat het water lopen.’

Even later smeerde ze zalf op mijn vingers en ze wikkelde er verband omheen.

‘Je moet beter op hem letten,’ zei ze 's avonds tegen oom Alfons.

‘Ik heb toch mijn werk,’ zei hij.

‘Laat dan geen ijzers rondslingeren die nog heet zijn.

Zó kunnen we hem toch niet afleveren straks.’

‘Wil je nog een week blijven?’ vroeg oom Alfons.

‘Over 'n paar dagen kan het verband er wel af.’

‘Als ik bij boer Kerkhofs op de hooikar mag,’ zei ik.

Ik werkte liever op het land. Oom Alfons knikte.

‘Nou?’ vroeg hij tante Rie.

‘Ik weet 't niet,’ zei ze.

‘Ach, je legt hem te veel in de watten. Hij moet een kerel worden.’

‘Vooruit dan maar,’ zei tante Rie.

Dezelfde avond bekeek ze mijn vingers. Er waren dikke, wanstaltige blaren.

‘De dokter zal ze doorprikken,’ zei ze.

Er volgden hete dagen. In de namiddag, nadat de laatste lading hooi in de schuur was ondergebracht, zat ik met de familie Kerkhofs aan de koffietafel. Iedereen bespotte mij, omdat ik uit de stad kwam.

De boer was een ware hollebolle Gijs, zó dik dat hij in jaren zijn geslachtsdeel niet meer gezien kon hebben. In het dorpscafé dat we halverwege de laatste rit van de dag aandeden, sloeg hij enkele glazen bier in een mum van tijd achterover. De vrouw die de drank schonk, vroeg hij met hem naar het toilet te gaan.

‘Ik kan 'm zo gauw niet vinden.’

Dat was de taal van boer Kerkhofs. De liederlijkheid van de reus.

De laatste vakantiedag van die hete zomer was hij opmerkelijk stil. Ik liet hem op de bok van de hooikar mijn genezen vingers zien, maar het interesseerde hem nauwelijks. Er reden twee meisjes mee die ik iets ouder schatte dan mijzelf. In de lege kar lagen ze op hun rug, ze droegen zonnebrillen, die me als luxe voorkwamen. Ik draaide me om en vroeg: ‘Gaan jullie ook naar het land?’ Ik merkte wel dat ze me hoorden, maar ze antwoordden niet. Eén meisje proestte.

Terwijl we tussen de hooibalen waren, sprongen de meisjes uit de laadruimte en renden in de richting van de Geul.

‘Aan 't werk,’ zei de boer. ‘Het wordt zo heet vandaag dat we maar één keer hier komen.’

‘En vanmiddag?’

‘Dan gaan we slachten.’

Ik moest er getuige van zijn dat hij met een vlijmscherp mes in de hals van een varken stak. De laatste middag wilde ik toch in de smidse zijn.

‘Bles moet worden afgemaakt,’ zei hij tot mijn schrik. ‘Vannacht was ie op sterven na dood. Ik ben nog uit bed geweest, omdat ik 'm zo vreemd hoorde hinneken.’

Bles was het mooiste paard van de wereld, zo sierlijk. Als oom Alfons hem besloeg, liet hij dat gebeuren alsof hij begreep dat het noodzakelijk was nieuwe hoeven te krijgen.

‘Dan heeft u nog maar één paard,’ zei ik.

‘Ja,’ zei hij, ‘en nu aan 't werk, godverdomme.’

Kerkhofs had niet veel aan me bij het hooien, maar mijn gezelschap was hem ook wat waard. Die dag had hij in kortere tijd dan anders het hooi op de wagen geladen. Zweet parelde op zijn voorhoofd.

‘Nou effe rusten,’ zei hij. ‘Zo'n hitte heb ik zelden meegemaakt.’

‘Ik ga naar de Geul,’ zei ik, ‘daar is 't koeler.’

Terwijl ik het riviertje naderde, het was de grens van Kerkhofs' veld, hoorde ik het ruisen van de eikebomen. Plotseling was er het geluid van opspattend water. Ik liep verder en zag de meisjes die meegereden waren, naakt in de stroming; ze dansten, lieten zich voorover vallen of liepen met grote passen. Dit was een droom; nooit had ik meisjes zo gezien.

Ik ging in het gras zitten en borg mijn hoofd in mijn handen. Ik wilde alleen zijn en niet met de boer terugrijden.

Toen ik mijn hoofd oprichtte, koppelde boer Kerk-

hofs de rem los en trok aan de teugels. De meisjes lagen op het hooi.

‘Komt er nog wat van!’ schreeuwde hij.

‘Straks,’ zei ik hees.

Het paard kreeg een tik met de zweep.

's Avonds zei tante Rie dat Kerkhofs niet deugde.

‘Dat hij je zomaar heeft achtergelaten bij de Geul.’

In de nacht werd ik wakker door een aangenaam gevoel in mijn onderbuik. Ik was er nat. Met mijn onlangs genezen hand duwde ik op de plaats waaruit vocht gevloeid moest zijn. Ik verlangde ernaar met de naakte meisjes te zwemmen, hen aan te raken.

Terwijl ik met tante Rie naar de stad terugreisde, vlijde ik me tegen haar aan.

Op de fiets rijd ik, voorovergebogen als een wielrenner, over het kruispunt bij het lyceum.

Als ik nu morgen de verrekijker mee naar school neem, dan kan ik van daaruit de kamer van tante Rie observeren. In de tweede pauze zal mijn vader er al zijn. Maar nergens in het gebouw kan ik ongestoord de kijker hanteren.

Het ergert me enigszins dat mijn vader al die uren in het ziekenhuis is; tante Rie wil dat hij zich aan de officiële bezoektijden houdt. Het lijkt erop dat hij dagelijks aan het ziekbed van mijn moeder zit. Zij dreigde dat ze de vijver in het ziekenhuispark zou inlopen als hij haar overdag alleen zou laten.

Als ik de fiets in het schuurtje zet, voel ik een lichte zadelpijn.

‘Hoe is 't met haar?’ vraagt Ellen.

‘Slecht,’ zeg ik.

‘Ik wil haar zaterdag ook eens zien. Daarna gaan we winkelen.’

‘Vanmorgen heb ik eindelijk een fiets gekocht. En de vakantiefilmpjes zijn bezorgd.’

‘Kun je ze vanavond afdraaien?’

‘Ja,’ zeg ik.

Ellen loopt naar het schuurtje. De schnitzels sudderen in de braadpan. Ik haal alvast een fles wijn uit de kelder om deze te chambreren. Terwijl ik de kurk uit de fles wring, zegt Ellen: ‘Ziet er nog goed uit voor 'n tweedehands. Hij is toch tweedehands?’

‘Ja,’ zeg ik.

Er is nog tijd om de verrekijker te zoeken. Hij moet in een van de laden van mijn schrijftafel liggen. Ik heb zo'n zes jaar niet meer aan het ding gedacht. Ellen weet niet eens dat ik hem bezit; ik kende haar nog niet in de tijd dat ik in het ziekenhuis opgenomen was.

Ik hoef niet lang te zoeken. Ik haal de kijker uit de koker en stel scherp op het schuurtje. Vervolgens op het dichtstbijzijnde huis. Een behang is vol sprookjesfiguren. Het instrument breng ik omlaag en ik wrijf over mijn voorhoofd.

Die roodharige vrouw was een hoer. Ik beleefde in mijn ziekenhuisbed fantasieën over wat zich in haar appartement afspeelde. Het kon op verscheidene manieren, daar, achter het gordijn. Toen dacht ik het meest aan de Franse massage. Nauwelijks nog was de verrekijker op het lyceum gericht. Zuster Kitty schonk geen aandacht aan het gebruik ervan.

Natuurlijk heeft ze mij vanmiddag herkend, een patiënt met een manie vergeet je niet.

In de avond was het een komen en gaan in het appartement. Ik verbeeldde me dat ik bij de vrouw werd toegelaten, dat ze door mij gedwongen zou worden zich langzaam uit te kleden. Slechts een minuscuul slipje zou ze nog dragen. Ik zou zó naast haar gaan liggen dat ik haar bovenbenen kon kussen. Zachtjes zou ik over haar buik strelen. Daarbij tilde ik het elastiek van het broekje op en ik liet het weer zakken. Ik tastte met mijn wijsvinger de grens van haar schaamhaarbegroeiing af.

Ellen roept. Ik stop de verrekijker in de koker.

Vandaag heb ik tijdens het fietsen vanaf de bank

waarop ik uitrustte, ernaar verlangd het landschap in de verte van dichtbij te zien. Misschien neem ik de verrekijker mee als ik er weer met de fiets op uitga.

In de huiskamer is op de televisie het bebloede hoofd van een Libiër te zien.

Reagan legt een verklaring af.

‘Wat 'n overtuigingskracht,’ zeg ik. ‘Hoe moedig.’

‘Die man is 'n griezel,’ zegt Ellen.

Het is een heel gedoe om een super 8-filmpje, dat drie minuten duurt, aan het draaien te krijgen.

Daar verschijnt Agia Galini, het ligt tegen een rots. De camera zwenkt af naar de haven. Daar zit Ellen met een breiwerkje; achter haar deinende, kleurrijke schepen. Het water was zo helder dat het soms even erop leek dat ze in de lucht hingen. Een close-up van Ellens sterk gebruinde gezicht.

Er volgt een opname die, chronologisch beschouwd, het eerst geprojecteerd had moeten worden: de lichtblauwe lucht van Schiphol, een landend vliegtuig.

‘Daar is onze auto,’ zegt Ellen.

Ik zit op de motorkap van de Suzuki Alto die we op Kreta huurden. Zo kom je nog eens ergens. Ellen is in het gezelschap van een geitenhoedster van wie de dieren ons de doorgang versperden. De vrouwen worden klein en raken verloren in het landschap. Een berg met flarden sneeuw.

Vandaag, woensdag, tref ik tante Rie in een onverwachte toestand aan. Ze kent me niet meer.

Mijn vader schudt soms met het hoofd. Zuster Kitty zegt dat het niet is toegestaan langer te blijven.

Op de gang hoor ik van mijn vader dat er een verkeerde bloedtransfusie is toegediend.

‘Een andere bloedgroep,’ zegt hij. ‘Ze heeft 40° koorts.’

‘Hoe is dat in godsnaam mogelijk!’

Mijn vader loopt in de richting van het dagverblijf.

‘Moeder knapte altijd goed op van een bloedtransfusie,’ zegt hij. ‘Weet je dat nog?’

Ik knik.

‘Daarna ging het een tijdje goed,’ vervolgt hij, ‘maar gezond bloed werd niet meer aangemaakt. Rie meende zojuist dat ze tegen het plafond werd gedrukt. *Help me toch*, heeft ze geroepen.’

‘Het zijn klootzakken. De medische stand moet worden neergesabeld.’

Ik bal mijn vuisten, maar mijn vader ziet het niet. De woorden gaan langs hem heen. Hij is nooit ontvankelijk geweest voor krasse taal.

We zijn in het dagverblijf van de hoogste verdieping van het ziekenhuis.

‘Het zou me niet verwonderen als ze proeven met haar doen,’ zeg ik.

Mijn vader knijpt zijn ogen dicht en beweegt zich niet. Het licht in deze ruimte is minder helder dan in de gang.

Ik leid hem naar een plaats bij de vensterbank. Hij kijkt naar buiten alsof hij zich met de zon wil verenigen.

De flat waar de hoer woonde, zie ik vanuit een onbekend standpunt.

Een avond in maart was ik, nerveus en nog zwak van de langdurige bedrust, in de hal van het gebouw dat me onbereikbaar had geleken. Het was ondoenlijk de bel te vinden van het appartement dat ik vanuit de verte zo goed kende. Een heer, die zojuist de galerij verlaten had, opende de deur. Ik glipte langs hem heen en al snel liep ik achter een balustrade. Ik verdrong mijn gebrek aan zelfvertrouwen, stelde me voor dat ik dadelijk ontkleed naast de rode vrouw zou zijn.

Ik belde aan, ik wist zeker dat ik de juiste woning gevonden had: vanuit het ziekenhuis hoorde het derde raam van links bij de achtste deur van rechts. Merkwaardig dat er twee familienamen te lezen waren.

Eigenlijk ook niet. Laarakker beweerde dat getrouwde vrouwen *thuiswerk* deden, dat twintig procent van contactadvertenties afkomstig was van zulke vrouwen die met medeweten van hun echtgenoot *op hun rug* gaan.

Een meisje opende de deur. Achter haar een stofzuiger waarvan het elektriciteitssnoer in een grillige kronkeling op de vloer lag.

‘Ja,’ zei ze, ongeduldig.

‘Ik geloof dat ik op 'n verkeerde bel gedrukt heb.’

‘Wie moet u hebben?’ vroeg ze.

Ik meende dat ze me spottend aankeek. Ze droeg een broek en T-shirt die de prachtige rondingen van haar lichaam verrieden.

Donderdag. Mijn vader belt op.

‘Rie is thuis,’ zegt hij. ‘Vannacht is de koorts gedaald, ze wilde niet meer in het ziekenhuis blijven.’

‘En de zuurstof dan?’ vraag ik.

‘Ik heb hier een voorraad zuurstofflessen. Ik had die al, voor het geval dat... Ze wilde al eerder in de veranda liggen, het ziekenhuis kon ze al lang niet meer verdragen.’

‘Hoe gaat 't nu?’

‘Nog steeds niet goed. De huisarts is zojuist geweest, hij denkt dat ze vroeg of laat in coma raakt. Ik begrijp niet goed wat er allemaal verkeerd is.’

In de veranda is er een bedomptheid die niet bij de lente past. Haar armen liggen op de dekens als stokken. Ik leg mijn hand op één van die armen.

‘Hier wil ik sterven,’ fluistert ze.

Toch klinkt het als een bevel. Ze ademt moeizaam, ondanks het plastic slangetje dat aan de blauwe zuurstoffles ontspringt en in haar neus verdwijnt, waar het op zijn plaats gehouden wordt door een kleine pleister die haar gezicht iets van een havik geeft. Haar ogen zijn glansloos.

‘Ze heeft nog steeds koorts, ze wilden haar niet laten gaan.’

Tante Rie zuigt aan een gebogen rietje in een beker.

Mijn vader houdt die onder haar kin.

‘Zo lang ze maar drinkt,’ zegt hij.

‘Ze is doodmoe,’ fluister ik tegen mijn vader.

Hij loopt weg, struikelt bijna.

‘Zal ik vannacht bij haar waken?’ vraag ik. ‘U kunt haar toch niet alleen laten.’

‘Nee,’ zegt hij. ‘Morgen moet je weer naar je werk, je hebt je nachtrust harder nodig dan ik.’

In de zwaarste versnelling fiets ik naar de smidse. Mijn kuiten zijn al zo krachtig dat ik voor hellingen niet hoef te schakelen om de ketting op een ander tandwiel te krijgen. Ik zal tante Rie binnenkort, als zij wat beter is, verslag uitbrengen van mijn tocht naar het dorp waar we samen gelukkig waren, van de landerijen in de omgeving. Niets dringt nu werkelijk tot me door.

De kleine supermarkt is in een zodanige staat dat ik de ijzerwinkel er nauwelijks in herken. De smidse werd veranderd in een loods, er worden nu dozen binnengebracht. Daarachter een parkeergelegenheid, de eens verwilderde hof.

In de supermarkt koop ik een gemengd boeket bloemen. Ik klem de stengels voorzichtig op de bagagedrager.

Bij de Geul schijnt de zon. Tot dicht bij het water voer ik de fiets mee. De zomers van vroeger keren niet terug.

Donderdagmiddag slaapt tante Rie voorgoed in.

‘Het had 'n hele lijdensweg kunnen worden,’ zegt Ellen.

Ik denk aan de seringenboom in de tuin van mijn ouderlijk huis. Tante Rie zou er nog van hebben kunnen genieten. Ze zou er geen verrekijker bij nodig hebben gehad. Ik zie mijn moeder bij de seringenboom. Met een broodmes snijdt ze geurende takken af.

Een dinsdag in juni. Ik leg mijn vaste route af. Het is een gewoonte geworden dat ik uitrust op de bank na

het beklimmen van de heuvel, de bank waarvan ik elke nerf en knoest ken. En de namen die erin gekerfd zijn. Uitrusten is het eigenlijk niet.

Ik neem de verrekijker uit het foedraal en stel in op de velden in de verte, vervolgens op de wolkjes. Vandaag is de lucht bijna helemaal blauw.

Vorige week passeerden weer de wandelaars van het bejaardentehuis. De dame die het tempo niet kan bijhouden, liep nog verder achterop. De dame was naast me komen zitten.

‘Het is de laatste keer geweest,’ zei ze. Ze keek naar de verpleegster. Ze legde haar hand op de verrekijker.

‘Zoiets had mijn man vroeger ook. Het is 'n mooie uitvinding.’

Ik richt de verrekijker op de zon. Er dansen vlekken voor mijn ogen. Met mijn zakdoek poets ik de glazen. Dan stop ik hem in de koker.

Oorlog

Mijn vader bekleedde het ambt van raadslid in ons dorp, maar daarmee verdiende hij niet eens het zout in de pap. De belangrijkste bron van inkomsten was de opbrengst van kerkschilderingen, die hij in de verre omtrek vervaardigde. Hij haalde daarbij halsbrekende toeren uit; God zorgde ervoor dat hij niet verongelukte.

De schilderingen in sommige kerken en kapellen zullen pas over honderden jaren verdwenen zijn onder dikke lagen verf en God weet of hij erkenning gaat genieten van het nageslacht wanneer het bij een restauratie stuit op de hemelse figuren. Want hij beschikte over talent. Wie had er niet model voor hem gestaan? Elke zichzelf respecterende dorpeling.

Tot diep in de nacht stond hij achter de schildersezel of zat hij gebogen over de stukken van de gemeente. Op dat kleine grondgebied viel onnoemelijk veel te regelen. Hij streefde naar verwezenlijking van het algemeen welzijn, waarbij hij veel tegenstand ondervond.

In het dorp was maar één partij: de Roomsch-Katholieke Staatspartij. De weinige socialisten werden genegeerd. Ik geloof dat vader de enige was die dit onrechtvaardig vond.

Stella, mijn oudere zuster, die het huishouden deed, wilde graag buitenshuis werken. Moeder verwierp het, omdat de dochter van een raadslid niet de nederige positie van dienstmeid kon innemen.

Een zonnige dag in de herfst was de ellende pas goed begonnen, de dag dat mijn ouders een winkel in religieuze artikelen openden.

Vader had rekken getimmerd om de koopwaar uit te stallen. Een afgedankte keukentafel met een laken erover stelde de toonbank voor.

In de rekken lagen wijwaterbakjes, missalen, kruis-

beelden, in allerlei kleuren en formaten. Voor mij is het nog steeds een raadsel hoe ze al die spullen bij elkaar hadden gekregen. Aan de muur hingen schilderijen van vader: Maria met kind, de onthoofding van Johannes de Doper, Jezus bezwijkend onder het kruis, alle te koop voor een zachte prijs.

Vlak voor de opening wijdde de kapelaan de winkelruimte. Moeder vroeg hem een teil water te zegenen, een verzoek dat hij met tegenzin inwilligde.

‘Wijwater kunnen de mensen in de sacristie krijgen,’ zei hij. ‘Maar ik zal voor deze gelegenheid een uitzondering maken.’

Stella en ik hevelden het gezegende water in kleine, bruine flesjes over.

‘Vandaag laat ik je zien hoe je moet verkopen,’ zei moeder tegen Stella.

Aan de binnendruppelende mensen verkocht zij in elk geval een flesje wijwater.

's Avonds sloot ze tevreden de deur. Er waren enkele schilderijen van de muur en de rekken lagen minder vol. Terwijl moeder het geld telde, zei ze tegen Stella: ‘Vanaf morgen sta jij achter de toonbank. Je weet nu hoe 't moet.’

Sinds we een winkel hadden, leden we geen gebrek. In die tijd raakte ik meer en meer in de ban van de taferelen die vader schilderde. Zoals Jezus eens onder het kruis bezweken was, zo wilde ook ik lijden. Ik ging me verbonden voelen met Hem en zo ontwaakte de roeping tot het priesterschap. Het geheim vertrouwde ik toe aan de onderwijzer, die me aanmoedigde.

‘Zeg thuis maar niks,’ zei hij. ‘Ik zal proberen iemand te vinden die de studie betaalt. Als me dat lukt, kun je naar het gymnasium.’

Hij vond een weduwe daartoe bereid.

Bijna twee jaar bloeide de nering. Het afzetgebied begon verzadigd te raken toen ik de beginselen van het Grieks en Latijn al enige tijd beheerste.

‘Het is te lang goed gegaan,’ zei moeder, nadat zich de hele dag geen klant vertoond had.

In haar ogen meende ik een verwijtende blik te zien, alsof ik schuld had aan het schrikbarend teruglopen van de omzet. Hoogstens één keer per week gingen we niet met honger van tafel: als een pastoor uitbetaalde voor een schildering of een notabel voor een portret. Moeder kon niet verdragen dat de maaltijden karig waren. Dan corrigeerde zij Stella als ze gulzig at of vader wanneer hij zijn te groot geworden kunstgebit naar achteren duwde.

Om niets barstte ze uit in woede, ze verliet de kamer, gooide de deur hard dicht.

Hoe vaak had vader niet moeten horen dat hij zich niet op de kop moest laten zitten door burgemeester Landstra. Vóór elke vergadering van de gemeenteraad zei moeder: ‘Laat je door die bekakte vent niet in de luren leggen.’

Het leek erop dat ze Landstra haatte. Was het omdat hij een hooghartig jurist was en omdat hij *bij ons niets verloren had*? (Hij was geboren en getogen in Leeuwarden.) Of lag het aan zijn geslepenheid, die hem in staat stelde de raad steeds schaakmat te zetten?

Van oom Gerard had zij gehoord dat een mijn, niet ver van het dorp, een *kolonie* wilde oprichten voor zijn werknemers. Ze bezocht de direkteur van de mijn en vroeg hem of de gemeente in aanmerking zou kunnen komen voor het realiseren van de kolonie.

Vader mocht in de gemeenteraad voorstellen de mijnwerkershuizen in het dorp te bouwen.

‘Je zult zien,’ zei moeder, ‘dat 't beter gaat met de winkel als we dat volk hier krijgen.’

‘En de mijnwerkers krijgen eindelijk eens wat woongenot,’ zei vader.

Met hem ging ik naar het gemeentehuis, waar de behandeling van het plan zou plaatsvinden. Zelfverzekerd betrad hij de vergaderzaal. Ik voelde dat er beslis-

sende momenten aanbraken. Achter in de zaal zaten Landstra en de wethouder. De rechterhand van de eerste speelde met een gouden pen, die af en toe blonk door het binnenvallende zonlicht.

Ik schoof zo dicht mogelijk bij de katheder waarachter mijn vader stond. Zijn rede maakte indruk op me. Hij wees op de beginselen van de Roomsch-Katholieke Staatspartij. Iedere rechtgeaarde christen diende het toe te juichen dat de gemeente werd uitgebreid wanneer daarmee de woonomstandigheden van geloofsgenoten verbeterden.

Hij oogstte applaus. Ik zag dat Landstra zijn ergernis onderdrukte, terwijl hij zich kantte tegen het plan. In enkele retorische vragen stelde hij dat de mijnwerkers zich in een nieuwe omgeving moeilijk zouden aanpassen, dat de bevolking hier hen niet volledig zou accepteren.

Hij schorste de vergadering. Velen klopten mijn vader bemoedigend op de schouder.

‘Iedereen in de raad staat achter me,’ zei hij thuis.

‘Dat is nog niet genoeg,’ zei mijn moeder.

Landstra leed uiteindelijk een nederlaag.

De opdrachten van notabelen werden schaars, de pastoor legde niet meer zijn wekelijkse huisbezoek af en uitnodigingen om kerkschilderingen te vervaardigen kwamen niet meer binnen.

‘Ik begrijp die pastoor niet,’ zei moeder. ‘Zorgen wij ervoor dat er meer mensen in de kerk komen en dat ze meer geld op de collecteschaal leggen en dan wordt hij boos op ons.’

Een zondagmiddag wandelde ik met vader door het gebied waar de mijnwerkershuizen in aanbouw waren.

‘Dat hebt u nu allemaal bereikt,’ zei ik.

‘Ja, jongen,’ zei hij.

Hij was helemaal niet blij.

‘Wist je dat Landstra me de laatste tijd negeert?’ vervolgde hij met verdriet in zijn stem. ‘Hij kan z'n neder-

laag niet verkroppen, maar ik heb toch gestreden voor de goede zaak.'

Bij de verkiezingen stemden maar weinigen op vader, de raadszetel raakte hij kwijt.

'Ik weet wel aan wie we dat te danken hebben,' zei moeder. 'Landstra heeft de kiezers beïnvloed.'

Ik wist ook dat de pastoor in bedekte, maar niet mis te verstane termen vader in de zondagse preek zwart had gemaakt. Dit feit liet ze buiten beschouwing, waarschijnlijk vond ze het tè laag om daaraan woorden vuil te maken.

Plotseling stormde ze de winkel binnen en gooide daar alle voorwerpen op een hoop. Stella en ik moesten ze in steenkoolzakken stoppen en naar de zolder brengen.

'We sluiten de tent!' schreeuwde ze. 'Ik wil geen cent meer van die mensen.'

'En die mijnwerkers dan?' wierp mijn vader tegen.

Ze hoorde hem niet. Ze wees met een trillende vinger naar buiten. 'We gaan hier niet meer naar de kerk.'

Ze verdween naar de slaapkamer, liet iedereen verslagen achter.

De volgende ochtend ging ik niet naar school. Ik fietste naar de mijn, meldde me bij de portier en vroeg oom Gerard te spreken.

'Ik wil werken,' zei ik tegen hem.

'Maar je zit toch op 't gymnasium,' zei hij.

Ik legde de situatie uit. Af en toe knikte hij begrijpend.

'We kunnen op kantoor wel een jongste bediende gebruiken,' zei hij.

Even later was ik bezig met het adresseren van enveloppen. Oom Gerard lachte me bemoedigend toe.

Aan het eind van de week overhandigde ik thuis mijn eerste loon. Ik beloofde het telkens af te dragen. Ik verdiende genoeg om ons net niet dood te laten gaan. Er was enige zekerheid in het bestaan gekomen.

Als vader over verhuizen begon, boorde moeder dat voorstel de grond in. Ik herinner me de schilderijen met landschappen die hij in de stad tevergeefs aan de man probeerde te brengen.

Al enkele zondagen bezochten we niet meer de mis in onze eigen parochie. De mensen groetten niet meer.

Een zondag in mei, toen we op weg waren naar een naburig dorp, zag de lucht zwart van de Duitse vliegtuigen.

‘Het is 'n verloren zaak,’ zei mijn vader.

‘De moffen heb ik nooit vertrouwd,’ zei iemand bij de kerk. ‘De regering heeft 't gevaar nooit willen zien. We hebben 'n leger van niks, de Duitsers kunnen er zo overheen walsen.’

Iedereen knikte.

Tijdens de mis gaf de pastoor informatie over de dreigende bezetting. Als men op God vertrouwde zou alles goed aflopen.

Na de dienst werd een rozenkrans gebeden.

De mijn kwam onder Duitse controle te staan, maar verder merkte ik er niets van de bezetting.

In het dorp veranderde wel het een en ander. Een groep militairen nam het gemeentehuis in. Ze arresteerden Landstra en de wethouder wegens opruiende taal en het bieden van tegenstand.

‘Die zijn we kwijt,’ verzuchtte moeder, nadat ze in een auto het dorp waren uitgereden. ‘Ik hoop ze nooit meer terug te zien.’

De Duitsers verplichtten de boeren produkten af te leveren bij het gemeentehuis. Soms gingen er meiden binnen, schuchter achterom kijkend.

We zaten aan tafel toen er gebeld werd. Stella opende de deur. Tot onze schrik zagen we een Duitse officier.

‘Darf ich hereinkommen?’ vroeg hij.

Zonder antwoord af te wachten stevende hij naar vader.

‘Sie sind Maler,’ stelde hij vast.

Hij uitte zijn bewondering voor het portret van Landstra, dat hij tot zijn spijt had verwijderd. Hij betreurde het dat de muren van zijn residentie zo kaal waren.

Zonder zich te beraden ging vader accoord met het verzoek van de officier hem te schilderen.

‘Es kann jetzt geschehen,’ zei hij. ‘Essen Sie aber ruhig weiter. Ich habe Zeit.’

Ik was zo nerveus dat ik niet meer kon eten. Glimlachend stond de officier met de handen op zijn rug. Al snel stuurde moeder Stella en mij naar de keuken.

‘Vader sympathiseert met de Duitsers,’ zei ik.

‘Zo'n vent schiet je neer als je niet doet wat hij zegt,’ zei moeder, ‘en de vijanden van Landstra zijn onze vrienden.’

Ik liep naar de zolder. De jute kolenzakken vol religieuze beeldjes waren er nog steeds. Ik opende er één. Bovenin trof ik Mariabeeldjes aan, ik bedwong me zo'n beeldje eruit te nemen en tegen mijn gezicht te houden.

Beneden sloeg de voordeur dicht. In de gang stond mijn vader. In zijn hand lagen voedselbonnen.

In de oorlogsjaren die volgden, beschilderde mijn vader de zalen van het gemeentehuis met symbolen van het Derde Rijk. Verder maakte hij een immens portret van Hitler, dat de Führer als verjaardagsgeschenk in 1943 werd aangeboden.

Vader wist alles over de verrichtingen van de Duitse troepen aan het front. Dat de nazi's zouden zegevieren, was voor hem een voldongen feit.

Eens durfde ik hem te vragen of hij ècht in het Derde Rijk en de bestendigheid ervan geloofde. Hij keek me doordringend aan en zei: ‘De tijden waren slecht, nu worden ze beter. Hitler streeft naar welvaart voor iedereen. Dat is toch waar ik zelf altijd voor gevochten heb.’

Dat ze mij op de mijn verguisden en over oom Gerard lasterden, verzweeg ik.

De Duitsers ontruimden het gemeentehuis en verlieten het dorp even plotseling als dat ze er hun intrede hadden gedaan.

Vader stond verbouwereerd voor het raam, keek naar de feestvierende mensen. Hij opende de deur, nadat onze familienaam langdurig en treiterig geroepen was. Een grijze man van middelbare leeftijd deed hem handboeien om. Enkele jongemannen stormden binnen, grepen Stella en knipten haar haren af.

‘Vuile moffenhoer,’ riepen ze.

Een jongen bracht met rode verf een hakenkruis aan op haar kale schedel. Moeder schopte en tierde.

Uit kasten en laden haalde ze de benodigde spullen voor een overhaast vertrek. Mijn vader was weggevoerd.

‘We moeten hier zo gauw mogelijk vandaan,’ zei ze opvallend rustig.

Stella zat verdwaasd voor zich uit te kijken.

‘Moffenhoer?’ zei ze soms op vragende toon.

We laadden alles op twee fietsen en verlieten het dorp. De mensen riepen ons na dat we landverraders waren, maar niemand versperde ons de weg.

Ineens verscheen Landstra, hij was sterk vermagerd. Er speelde een satanisch lachje om zijn mond. Hij was in het gezelschap van zijn vrouw.

‘Jou krijg ik nog wel,’ siste moeder.

In de dichtstbijzijnde stad vroegen we onderdak bij een tante. Ze begreep niet dat we geen feest vierden.

‘Ze hebben Michiel opgepakt,’ zei moeder. ‘Ik vraag me af wat hij verkeerd heeft gedaan.’

‘De oorlog is verschrikkelijk,’ zei tante, ‘in de chaos worden al gauw vergissingen gemaakt. Over 'n paar dagen zal hij wel weer vrijkomen. Jullie blijven zolang als jullie willen en ik zal de zaak 'ns onderzoeken.’

‘Wees voorzichtig, Lena, want ze doen je nog wat aan,’ waarschuwde moeder.

Tante kwam te weten dat vader in de gevangenis zat en

dat hij voorlopig vast zou worden gehouden. Men had haar een adres gegeven, we mochten hem schrijven.

Dadelijk begonnen we aan een brief. Het leek alsof hij niet meer bestond, slechts enkele onnozele woorden kreeg ik op papier. Op de tientallen verstuurde brieven volgde geen antwoord.

'Als hem iets overkomen is, zal ik Landstra vermoorden,' zei moeder dagelijks en zó vaak dat dit nauwelijks nog tot iemand doordrong.

Na een half jaar stond hij plotseling voor ons. Tante, die elke dag naar het dorp was gegaan om er te informeren naar nieuws, had hem van het station gehaald. De mensen hadden hem nog nageroepen en bedreigd, maar hier was hij voorgoed veilig. We kenden hem nauwelijks terug.

Een ochtend liep moeder de straat uit. Vader had de hele nacht geijld. Ze had herhaaldelijk haar vuisten gebald tegen Landstra.

Ik ging haar achterna, maar verloor haar uit het oog. Bij het dorp doemde ze op, terwijl ze me tegemoet kwam.

'Hij is er niet meer,' zei ze. 'Er is 'n andere vent burgemeester. God mag weten waar Landstra uithangt.'

Ze scheen geen onderzoek te doen naar zijn verblijfplaats.

'Ze vieren feest in 't dorp,' zei ze. 'Begrijp jij nou zoiets?'

Een dag in februari

De sneeuw was grotendeels verdwenen. Lissenberg voelde een vreemde onrust. Het was zaterdag en dus hoefde hij geen les te geven.

Hij wilde dat het zomer was. Ondanks zijn onrust bleef hij nog even in bed. Hij dacht aan de Adriatische kust, de handel die in de stadjes daar gedreven werd. Dorine liep over de rotsen aan zee in de richting van het water. Voorzichtig zette ze haar eerste passen in de branding, daarna liet zij zich voorover vallen en zwom ze van de kust vandaan.

Er vlogen duiven naar de til van zijn buurman. Op de daken lag hier en daar nog wat sneeuw.

De lucht was blauw, die februaridag. Op straat was het koud. Lissenberg bekeek de foto's op de voorpagina van de krant die hij op zaterdag altijd bij de kruidenier kocht. Hij zocht naar een verslag van het concert dat hij de vorige avond had bijgewoond. Tevergeefs.

De vingers van de pianist gleden over de toetsen, terwijl zijn bovenlichaam in vervoering bewoog. Het publiek applaudisseerde zacht, alsof het de indruk die de muziek achterliet, niet wilde uitwissen.

De levensmiddelen zette hij in de kast. Voordat hij koffie schonk, bedekte hij de bodem van de beker rijkelijk met suiker.

Een groot aantal duiven zat in een dakgoot. Lissenberg probeerde ze te tellen. Telkens moest hij opnieuw beginnen, omdat er wegvlogen en weer bijkwamen. De kerktoren stak ver uit boven de daken.

Hij voelde de warmte van de zon. Zijn roodschrijvende pen gleed over de proefwerkblaadjes.

In de stad was de stilte van zaterdagochtend. Dicht bij het huis waar in het verborgene prostitutie bedreven werd, bleef Lissenberg staan. Hij keek naar de vissen in een etalage. Hij kon zich niet voorstellen dat ze ooit

gezwommen hadden, hun ogen waren mat en gebroken. Hij kocht haringen voor bij het middagbrood.

Uit het bordeel kwam een vrouw. Ze droeg een lange bontjas, Lissenberg dacht aan haar naaktheid. Hij slenterde naar de deur waardoor die vrouw naar buiten was gegaan. In de voorkamer brandde roserood licht.

In een vissersboot voer hij met Dorine op de Adriatische Zee. De huizen aan de haven waren steeds kleiner geworden, nu was het schip volledig omringd door water. De vissers gooiden hun netten uit. Hij sliep met Dorine in het vooronder. Aan boord werd de vangst gesorteerd; daarna ging het schip terug naar de haven, waar beiden wachtten op zonsopgang. Heel vroeg al bruiste het vissersplaatsje van leven, er werden netten geboet en reparaties uitgevoerd aan boten. Die dag was Dorine gaan zwemmen, na uren was zij nog steeds niet terug. Reddingspogingen hadden geen resultaat.

Bij de ingang van de schouwburg hing het affiche met de naam van de pianist die hij had zien spelen. Er kwamen steeds meer mensen op straat.

In de concertruimte had hij een meisje van school gezien. Het viel hem toen op dat zij mooier was dan in de klas. Ze klapte voorzichtig in haar handen. De man naast haar, waarschijnlijk haar vader, fluisterde tegen haar terwijl hij zijn gezicht heel dicht bij het hare hield. Voorbij middernacht geeuwde zij herhaaldelijk.

Toen Lissenberg de haring op een bord legde, verdween zijn trek. Langzaam sneed hij de vis in moten. Hij opende de afvalemmer en schoof de haring erin. Zijn buurman stond bij de til en keek naar de lucht, die nu blauwgrijs was.

Buiten de stad fietste Lissenberg over een weg waar de vorst nog in zat. Soms viel hij bijna door de oneffenheden. In de verte doemde de heuvel op. 's Zomers waren hier veel wandelaars. Tegen een houten gebouw waartegen een bord met wandelroutes hing, plaatste hij zijn

fiets. Vermoeid schoof hij naar een bank. De zon scheen als op een aquarel. Het is eigenlijk vreemd, dacht hij, om hier 's winters te zitten. De aanplant was jong in dit gebied, het zou nog jaren duren voordat de natuur hier haar loop zou hebben genomen. Om niet te verkleumen liep hij in de richting van de mergelgroeve. In de diepte stonden draglines ter grootte van een luciferdoosje. Hij wandelde over een pad waarlangs een houten afrastering stond.

Hij zag Dorine zwemmen. Ze kwam uit het water.

Lissenberg voelde zich zó moe dat hij zich niet kon voorstellen dat hij kilometers gefietst had.

Toen hij terugging, scheen de zon niet meer. Zijn handen omklemden het koude stuur. Ik moet eten, dacht hij, het was kwart over twee. De heuvels in de verte waren bedekt met sneeuw.

Hij fietste door de stad.

In een restaurant, dat vrijwel verlaten was, drukte hij zijn handen op een radiator, zijn bloed leek langzamer te stromen. Overal stonden lege borden op tafel. Hij ontdekte een jonge vrouw, een lerares die hij kende. Ze moest lang geslapen hebben. Ze dronk koffie, haar ellebogen leunden op tafel. In de schoolpauzes nam ze dezelfde houding aan. Ik ga haar zeggen dat het koud is, dacht Lissenberg, dat ik gewandeld heb, dat ik gekomen ben om te eten, maar dat mijn honger verdwenen is. Nerveus speelde zij met een lepeltje.

Hij ging bij haar aan tafel zitten. Hij kende haar amper. Lissenberg bestelde soep.

‘Geen honger?’ vroeg zij.

‘Nee,’ antwoordde hij, ‘en dat terwijl ik gefietst heb alsof m'n leven ervan afhing.’

Even glimlachte zij. Het viel hem op dat ze alleen waren in het restaurant. Er was een ober die tafels afruimde en er schone kleden op legde. Langzaam lepelde hij zijn soep.

‘Is 't glad op straat?’ vroeg zij.

‘Nee,’ zei Lissenberg.

Ze maakte een onrustige beweging met haar bovenlichaam waarbij de stof van haar blouse zich even spande rond haar kleine borsten. Zijn onrust was verdwenen, hij zou hier wel de hele middag willen doorbrengen. Hij wilde niet over school praten, omdat hij wilde genieten van de vrijheid. Miste zij de sneeuw, de dikke vlokken die tegen het raam te pletter sloegen? Zij schoof haar bord naar het midden van de tafel.

‘Als je 't jammer vindt dat 't niet sneeuwt, moet je er tóch blij om zijn,’ zei Lissenberg. ‘De leerlingen zijn bij zulk weer onhanteerbaar.’

Hij dacht aan drs. Asser die, op weg naar de ingang van de school, met sneeuwballen bekogeld was. Op een pilaar in de fietsenkelder was zijn naam in onuitwisbare letters aangebracht, de essen in runentekens. Opgeschoten knapen brachten hem weleens de Hitlergroet, soms hoorde men zijn geschreeuw tot in alle uithoeken van de school.

Van sneeuw hield Dorine even veel als van water. Met haar liep hij uren door de sneeuw. Met elke stap die ze zetten, raakten ze in niet eerder betreden gebied.

Lissenberg vroeg om pils in een café. Door zijn lege maag raakte hij al spoedig beneveld.

‘Ik weet niet eens je naam,’ zei hij.

‘Florine,’ zei zij.

Leraren leven langs elkaar heen, dacht hij, de contacten zijn oppervlakkig en eigenlijk is het wel goed zo. Zij wist dat hij Frans heette.

‘Komen hier leerlingen?’ vroeg zij.

‘'s Avonds laat, als ze genoeg hebben van het oorverdovend lawaai in discotheken.’

Naarmate hij meer bier dronk, dreef hij verder een wereld binnen die hij beleefde in dromen.

‘Je moet niet zo veel drinken,’ zei Florine.

‘Ik kan wel wat verdragen,’ zei hij.

Zacht klonk de stem van Elvis Presley.

‘In de vijftiger jaren dweepten ze met Elvis Presley,’ zei Florine. ‘Er was toen een meisje naar Duitsland gegaan om een glimp van hem op te vangen bij de kazerne. Ik heb een jongen gekend die sprekend op hem leek, maar op zo iemand werd ik echt niet verliefd.’

‘Je houdt niet van zulke mannen,’ constateerde hij droog.

Hij vroeg zich af of zij getrouwd was.

Bij het opstaan voelde hij zich even duizelig. Op de w.c. keek hij in de spiegel. Onder zijn ogen waren zwarte randen alsof hij lange tijd aan slapeloosheid had geleden. Florines vingers speelden met een leeg sherryglaasje.

‘Nog iets drinken?’ vroeg hij.

‘Ik moet eens gaan,’ zei zij.

‘Wil je 'n lift? Ik ben met de fiets, je kunt achterop.’

‘Het openbaar vervoer lijkt me comfortabeler.’

Haar ogen glansden.

Hij zou haar begeleiden. Hij vroeg zich af waarom deze ontmoeting had plaatsgevonden.

Terwijl hij haar hielp met het aantrekken van haar jas, zag hij hoe klein ze was, ze leek wel een meisje. Hij verwonderde zich erover dat dit breekbare wezen zich in de klas wist staande te houden, waar het op het bord raadselachtige getallen, vreemde tekens en figuren schreef.

Voor het café hield Lissenberg een taxi aan. Hij vergat dat hij naast een onbekende vrouw naar een plaats zou worden gebracht in een buitenwijk. Zonder te begrijpen wat Florine zei, gaf hij telkens kort antwoord.

Ze passeerden een groep bomen waartussen kinderen speelden die in hun gestalte iets onbeholpens uitdrukten vanwege de dikke laag kleren die ze droegen. Doelloos liepen ze rond. De lage witte huizen waarin ze moesten wonen, waren omgeven door een winters namiddaglicht. Achter de puien vermoedde hij een open vuur waarbij ze zich konden warmen. Als het ging schemeren, zouden ze naar binnen gaan. Hun moeder kleedde hen uit en maakte het bad gereed. Een

warm gevoel zou in hun borst naar boven kruipen, omdat alles in huis hun toebehoorde en hen omgaf als een huid.

‘Wat zit je toch te staren, Frans?’ vroeg zij.

Hij leek te ontwaken. Ze reden in de nieuwbouwwijk.

‘Daar woon ik,’ zei ze, terwijl ze naar een flatgebouw wees.

Ze gebood de chauffeur tot de ingang te rijden.

De lift bracht hen naar een verdieping waar het cijfer zes boven de deur oplichtte.

Op de galerij durfde hij niet naar beneden te kijken. Met een droog geluid bewoog de huisdeur naar achteren. Een geur die aan het onaangename grensde, kwam hem tegemoet, een geur van dorheid als in zijn werkkamer na een vakantie in het buitenland. Hij ging zitten in een versleten stoel.

‘Koffie?’ vroeg zij.

Hij knikte. Het viel hem op dat het vertrek karig gemeubileerd was, aan de muur hingen enkele posters waarvan er één betrekking had op een stieregevecht dat lang geleden gestreden was. De geluiden in de keuken waren dof.

‘Je kunt de koffie 't beste zwart drinken,’ zei zij. ‘Je moet niet meer zoveel bier drinken.’

‘Toch graag wat melk en veel suiker.’

‘Drink nu maar.’

Plotseling kon hij zich voorstellen dat zij kon regeren. Hij dacht aan de kracht die kon schuilen in een tenger lichaam, de overheersing die samenleven op den duur onmogelijk maakte.

Hij proefde Buisman. Met tegenzin dronk hij de zwarte koffie.

De tijd op de pendule vergeleek hij met die op zijn horloge. Het was vier uur en de avond leek te beginnen.

Hij observeerde haar, terwijl zij zocht naar een sigaret. In een la vond zij tabak. Dadelijk begon zij een

sigaret te rollen. Hij zag haar vingers, die hem boeiden. Als Dorine naakt was, zag hij de prachtige vorm van haar lichaam, die weerspiegeld werd in haar ranke vingers.

Hij had dorst, maar Florine zou hem geen bier geven. Zij reikte hem de tabak aan; hij weigerde. Zij zoog haar longen diep vol, blies rook naar het raam waarachter de schemering, vermengd met de duisternis van de middag, waarneembaar was. Hij nam niet de moeite de al ontstoken lichten te tellen, het was onbegonnen werk. In de rook ontdekte hij een grillige struktuur.

Ze zei: 'Ik geloof dat je erg moe bent.' Hij probeerde te lachen. Hij wilde voor onvermoeibaar doorgaan, hij wilde de moeheid overwinnen.

Florine drukte de sigaret uit en stak een tweede op. Hij moest haar het roken verbieden, zij was er immers ook tegen dat hij bier dronk.

'Ga toch liggen,' zei zij.

Hij keek om zich heen, maar nergens was er gelegenheid om uit te rusten. Nu ze dat gezegd had, kon hij de vermoeidheid nauwelijks weerstaan.

Ze verscheen met een ketel en een kartonnen doos. Met grote vaardigheid schilde zij de aardappels.

'Waar is de ring die je net nog droeg?' vroeg hij.

'Die heb ik afgelegd,' antwoordde zij.

Ze had dezelfde gewoonte als Dorine om sieraden van haar handen te halen voor het koken. Bij dergelijke bezigheden wordt een vrouw een wezen zonder versiering.

'Hou je van asperges?' vroeg zij.

'Asperges?' herhaalde hij.

'Er is geen andere groente.'

'Dat geeft niet.'

Er viel een stilte.

'Ik ben gescheiden,' zei Florine eindelijk. 'Ik herinner me als de dag van gisteren dat ik uit school kwam in een halflege flat. We hadden nooit ruzie, nooit onenigheid.'

Lissenberg schudde langzaam het hoofd. Hij wilde bier drinken, veel bier. Als hij er nu om zou vragen, kon zij niet weigeren.

'Ik heb dorst,' zei hij.

'In de koelkast,' zei zij.

In de keuken haalde hij drie flessen bier. Ze zette de aardappels op het fornuis. Ze strooide er zout op. Uit een glazen pot liet ze asperges in een steelpan glijden.

Met het bier verdween hij naar de slaapkamer. Het was er volkomen donker. Hij keek uit het raam en zag een vijftal gebouwen, identiek aan dat waarin hij nu was. Hier zou hij niet kunnen wonen.

De zware last in zijn hoofd was niet onaangenaam nu hij in het donker lag. Hij rook gebraden vlees. Hoe lang was het niet geleden dat een vrouw eten voor hem bereidde?

Hij kon Dorine, terwijl zij kookte, niet in zijn herinnering roepen.

Met Dorine gebruikte hij een maaltijd aan zee. In het donker liepen zij over de rotsen, zij kreeg zin om te zwemmen. Ze kleedde zich uit. Er stond een witgele zon aan de hemel, het hoofd van Dorine was boven de golven; ieder moment zou ze kunnen verdrinken. Toch gebeurde dat niet. Haar hoofd ging met de golfslag op en neer.

Lissenberg tastte naar het bier, maar beschikte over te weinig kracht om het te grijpen.

Nog steeds zwom Dorine. Ze was op de rotsen; de zon straalde een getemperd licht uit. Ze opende haar mond en schreeuwde zonder geluid. Ze hief haar armen op. Lissenberg liep naar haar toe, maar zijn voeten kleefden vast. Zij zakte weg in de diepte.

Florine zat op de rand van het bed.

'Ik hoorde je roepen,' zei ze.

‘Ik geloof dat ik gedroomd heb, ik droomde over de dood.’

Hij wankelde even toen hij opstond. Florine had de tafel gedekt. Ik moet langzaam eten, dacht hij, niet alles opslokken. Het lamplicht kon hij moeilijk verdragen. Met zijn vork spleet hij de aardappels.

‘Onregelmatigheid brengt me in de war,’ zei hij.

Hij wist dat ze hem niet geloofde, dat ze vermoedde dat hij ziek was. Even dacht hij aan het restaurant waar ze die middag waren, aan de lege borden, aan hoe het zou zijn als hij haar dadelijk uitkleedde. Hij zou enkele ogenblikken het bewustzijn verliezen en verlost zijn. Daarna zou hij zich ontheemd voelen, hij zou spijt hebben als na de liefde in een bordeel.

Hij verstond niet wat ze zei. Hij wilde aan tafel zitten en in de nacht staren.

Het verbaasde hem dat Florine verdwenen was. Hij vond haar slapend op bed. Hoe lang heb ik alleen aan tafel gezeten? vroeg hij zich af.

In de koude avond ging hij naar het centrum van de stad. Hij stapte op zijn fiets. Hij hoopte dat het moment waarop de kerktoren in zicht kwam, lang werd uitgesteld. Maar dat was onmogelijk; hij hoorde al de geluiden die het uur meldden.

Nacht op Terschelling

Door de bomen tekende de achterkant van de kliniek zich vaag af. David schatte de afstand waarover het terrein met de bebouwing daarop zich uitstrekte. De lengte van de oprijlaan tussen de Schijndelseweg en de boogvormige ingang, de diepte van de kliniek, de grootte van het daarachter gelegen voetbalveld, het kleine bos en de vijver die hij zoëven via het smalle bruggetje was overgestoken.

Hij keek naar de afrastering waarbij koeien graasden. De vrijheid lag voor hem. Tot aan de horizon velden.

Kort na de opname wandelde hij er onwennig met een groep medebewoners naar een manege. Vanaf een tribune volgden ze hoe kinderen leerden paardrijden. Hij dacht eraan als aan een droom, hij hoorde de schrille stem van de lerares in het midden van de piste, af en toe zwaaide zij met een zweep. Er was nog iets die middag.

In de velden bleef hij achter. Uit rijpe maïskolven haalde hij korrels. Toen merkte hij dat het herfst was. Het had erop geleken dat dit seizoen voor altijd zijn schoonheid had verloren.

Het spitse torentje van de kliniek was steeds dichterbij gekomen. Eens woonden er monniken; op de gebrandschilderde ramen afbeeldingen van heiligen.

Het was nu ongeveer acht uur; de derde zondag lag voor hem. Nog twee weken, dan mocht hij voor een weekend naar huis.

Ondanks de librium die hij 's ochtends innam, trilden zijn handen licht, was hij onrustig. Toch was zijn toestand beter, want de zonnestralen tussen de bladeren van de kastanjebomen bij de vijver vielen niet meer martelend op zijn netvlies, hij zag geen vreemde beelden meer in de schaduwen buiten of in de schemerige ruimten binnen.

Dokter Lieberg was een man met rustige gebaren en met iets dwingends in zijn stem. Hij begeleidde de groep bewoners waarvan David er één was.

'Je zult terugkomen in de werkelijke wereld,' had hij tegen David gezegd, de wereld waarvan hij toen alleen het geelbruine water van de vijver zag, de jonge voorns in scholen aan de rand.

Nadat David het voetbalveld was overgestoken, wenkten mannen in de recreatiezaal naar hem. Hij lette niet op hen. Links het lokaal waar dinsdagmiddag getekend en geschilderd werd. Op de immense tafel stonden, omgekeerd, de in allerlei kleuren geverfde stoelen.

De eerste dag in de kliniek boog hij zich over tekenpapier en hij probeerde het gezicht van Ingrid te tekenen. Koerheuvel, een oudere collega, had hem hierheen gereden in Davids Peugeot 304 en was teruggereisd met de trein. De huisarts van de kliniek had David onderzocht, vastgesteld dat zijn lever betrekkelijk weinig geleden had. Hij kreeg dyta urese, een extract van strychnine en librium. En een vloeistof die hij in de schaamstreek moest aanbrengen.

David opende het raam van de slaapkamer, het voetbalveld en het kleine bos strekten zich beneden uit. Theo had zijn bed verlaten. Vanavond zouden ze weer met zijn vieren zijn, dan zouden Jacob en Harrie terugkomen, hun gesar zou weer beginnen. Vorige week had Theo bijna zijn been gebroken toen hij uitgleed over een stuk zeep.

De tekeningen in kleurkrijt in het vertrek waren een bont geheel. Jacob had ze gemaakt, hij werkte veel met rood. De schildering van een kale tak, de kleinste details waren erop aangebracht, was van Harries hand.

Op het voetbalveld vraten kraaien het brood op dat uit de recreatiezaal was gegooid.

Hij kon zich niet voorstellen dat het zomer was geweest. Hij herinnerde zich de slapeloze nachten, zijn autotocht naar de Ardennen waar hij logeerde bij Bres-

soux in een klein hotel en de middag dat hij wakker werd in een ziekenhuisbed. Daar herstelde hij van de aandoening die leek op het syndroom van Korsakow, dagenlang had hij geleefd buiten tijd en plaats.

Het voetbalveld was door de kraaien verlaten. In de bomen verderop hadden enkele fragmenten een geelbruine kleur, aan de stammen had hij deze ochtend zwammen gezien en aan boomstronken tientallen kleine paddestoelen.

Elke zomer had hij met Ingrid de vakantie in de Ardennen doorgebracht. Zij hield niet van de zee. Het weekend nadat zij hem verlaten had, ging hij naar Texel, het was maart, op het eiland waren weinig toeristen. Vóór de Slufter liep hij, ondanks het verbod, het duingebied in, door een sterk geglooid gedeelte keerde hij terug naar zijn pension in De Cocksdorp. De schelpen die hij had opgeraapt, gooide hij terug op het strand. De schimmen van schepen en de horizon op het eiland lagen onmetelijk ver uit elkaar. Hij gebruikte tofranil om zijn melancholie te onderdrukken, hij moest voorzichtig zijn met alcohol. Het regende toen zachtjes, evenals tijdens de korte overtocht over het Marsdiep en de rit over het westelijk deel van Texel. Af en toe stelde hij de ruitewissers in werking. Hij speurde naar vogels die in het landschap moesten zijn. Hij stelde zich voor dat hij met Ingrid naar het strand zou gaan. Alleen zou hij wandelen tussen de vloedlijn en de duinen. Onwillig zou ze achterblijven in een duinpan en ze zou dulden dat hij langs de zee liep. Ook stelde hij zich voor dat zij rechtop ging zitten, dat ze haar lichtgebruinde borsten bedekte. Terwijl hij luisterde naar zijn bonzende hart, volgde hij de wolken. ‘Zullen we morgen samen naar de Slufter gaan?’ vroeg hij. Ze schudde het hoofd. Minutenlang lag hij naast haar tussen het bewegende helmgras. Hij raakte haar haren aan, zij wendde zich van hem af. De tijd tussen middag en nacht leek een eeuwigheid.

In de recreatiezaal lazen bewoners de zaterdagkranten. Onder de lampekappen hing sigaretterook. David dacht aan de oppervlakte waartoe de wereld hier verengd was, de oppervlakte die hij had willen bepalen, alsof hij daarmee greep had willen krijgen op die tot een verbanningsoord gereduceerde wereld.

Hij liep voorbij de portiersloge en duwde de deur, die aanstond, open, voelde de warmte van de oktoberzon. Ook hier was een vijver, maar kleiner, hij lag dichter bij de kliniek dan bij de Schijndelseweg. Hij hoorde het doordringende, storende geluid van eenden. In de conversatiezaal wachtte men op het bezoek. Het zou zich hier onwennig voelen en twijfelen aan het bestaan van verslavingsklinieken.

Hij zag over de oprijlaan een auto rijden, hij kwam tot stilstand naast zijn Peugeot, waarvan de roestplekken alsmaar groter werden.

Er was geen ruimte meer op de parkeerplaats, het bezoek ging binnen.

Koerheuvel gaf David een hand.

‘Zo'n lange reis gemaakt en nog wel op zondag,’ zei David.

‘Je ogen zijn helderder,’ zei Koerheuvel, ‘man, wat heb jij eruitgezien. Vertel me 'ns hoe de therapie in haar werk gaat.’

‘In de groep,’ zei David, ‘moet je eerlijk zijn, zelfs 'n halve waarheid is 'n leugen.’

Hij keek naar Koerheuvels handen, die een plaats zochten op de houten bank bij de vijver. Hij dacht aan het bordeel in Den Helder. Een negerin bracht hem naar een schemerige ruimte, ze maakte hem angstig. ‘Tu n'as pas fait l'amour avec les noires?’ vroeg zij. Hij voelde de hitte van Mozambique op haar huid.

‘Je lessen worden uitstekend gegeven,’ zei Koerheuvel, ‘heb ik de indruk. Maar vertel nou eens over de therapie.’

‘Toen je me hier achterliet, die eerste dag,’ zei David, ‘heb ik Ingrid getekend. En Bolsflessen. Ik was opstan-

dig. In het begin voelde ik me vernederd nadat ik de groepsleden mijn levensloop verteld had. Lieberg zei dat ik een leugenaar was en dat ik geen mooie praatjes moest verkopen. Hij is zo aardig, maar niet in de therapiekamer. Ik geloof dat ik nooit aan die tegenstelling kan wennen. Er gebeuren hier dingen die ik niet voor mogelijk had gehouden. Na 'n avondmaaltijd werd ik op mijn kamer opgeschrikt door snerpende, maar niet onsamenhangende tonen die uit 'n dwarsfluit leken te komen. Onder aan de trap stonden bewoners rond de musicus die ik avond aan avond met ingehouden emoties in de recreatiezaal zag. Hij had vuilnisemmers omvergeschopt en een stofzuiger vernield. Twee politieagenten arresteerden hem. In het begin had ik fantasieën. Je weet dat ik op Texel ben geweest. Ik meende bijvoorbeeld dat ik met een jonge vrouw in een strandcafé bij de jukebox stond. Ik haalde sigaretten aan de bar, scheurde het pakje open en bood haar 'n sigaret aan. Ik danste met haar. Ze was het hotel ontvlucht, net als ik het pension. Ze zei dat ze zich daar opgesloten voelde. Haar dijen waren slank, haar lichaam leek op 'n hinde.'

Koerheuvel keek David meewarig aan.

'Ik kwam dichter bij haar, ik omklemde haar op de dansvloer, ik voelde de warmte van haar lichaam. Ze had me bij de Slufter gezien, maar ik haar niet. We wandelden naar de vuurtoren. Het was kouder dan 's middags.'

Koerheuvel kuchte en zei: 'Op school gaat alles z'n gewone gang.' David dacht aan de zekerheid van zijn collega, die door niets verstoord kon worden, aan de strakke regelmaat die hij zich oplegde. Op vrijdagavond bereidde hij zijn lessen voor de komende week voor en handelde hij de correctie af.

Ze wandelden rond het gebouw waarin niemand zich leek op te houden.

'Dat eerste weekend dat je weer thuis bent,' zei Koerheuvel, 'blijf dan niet alleen, mijn vrouw en ik rekenen op je.'

Koerheuvel zoog zijn longen vol boslucht.

‘De herfst,’ zei hij.

De zondagmiddag gleed langs hen heen. Tussen de bomen was het al avond, in de conversatiezaal brandde licht.

De zaterdagochtend in het huis van Koerheuvel hoorde David, gedempt, de ijle klank van een vrouwenstem.

‘Laura bereidt 'n concert voor,’ zei mevrouw Koerheuvel. ‘Ze zingt wel zes uur per dag.’

Tegen elf uur was er koffie. De klanken boven hem stierven weg. Hij gaf Laura een hand, zij zocht de blik van haar moeder.

‘U zong Schubert,’ zei David.

Laura glimlachte en bracht haar hoofd naar achteren. David dacht aan een warme zomermiddag aan zee, de kleuren aan de horizon.

In zijn studeerkamer begon Koerheuvel over zijn plan de geschiedenis van de Arbeiders Jeugd Centrale te beschrijven.

‘Ik heb met m'n vrouw nog op de Paasheuvel gedanst,’ zei hij.

In zijn jeugd had hij Slauerhoff gelezen. Dichterbij dan deze ochtend was het gezang, maar nu kon David de componist niet thuisbrengen.

Koerheuvel nam in de gang afscheid en drukte hem op het hart voorzichtig te rijden.

‘Ik verwacht je bij het recital van onze dochter,’ zei hij, ‘ik schrijf je nog.’

Het regende, de gele straatverlichting weerspiegelde zonderling in het wegdek. De bomen demonstreerden de overgang van herfst naar winter.

Een ijzige kou. December. De winter was definitief begonnen. De kliniek kon nauwelijks behoorlijk verwarmd worden, de vertrekken zijn er hoog.

Nog vóór Kerstmis overhandigde Dokter Lieberg aan David de ontslagbrief.

Het duurde zeker twee kilometer voordat het torentje

van het gebouw voorgoed achter hem wegzakte. Het was nu kerstvakantie.

De zaterdagmiddag vóór Kerstmis dwaalde hij door de stad. In een café trof hij opgetogen collega's aan; er zouden nog veel vrije dagen zijn.

Bij de schouwburg zag hij de aankondiging van het recital van Laura Koerheuvel. David voelde zich goed, hij zou weer naar school gaan. Na de lessen zou hij in het huis waar hij met Ingrid vier jaar geleefd had, een aanvaardbare leegte vinden.

In de kliniek had hij nog een brief van Koerheuvel ontvangen, waarin hij David eraan herinnerde dat Laura zou optreden. Zij zou daarna naar Wenen vertrekken.

Het zomerhuis *Zeewinde*, dat eigenlijk bestemd was voor acht personen, maakte deel uit van een vakantiekolonie waar, voorzover David kon constateren, niemand woonde.

In de verte zag hij, vanuit zijn stoel aan het raam, de kerktoren van Midsland. De smalle weg, waarover weleens een auto reed, verdeelde het landschap. Alles was er geordend, als in een kijkdoos. Hij opende het deurtje aan de zijkant van de gashaard en liet paarsrode vlammen omhooggaan.

In het portaal van het zomerhuis lag een matras die eigenlijk, boven, op een bed hoorde. Ook deze nacht zou hij slapen voor de haard. De cijfers van de klok boven de schoorsteen wezen half vijf aan. Het leek lang geleden dat hij langs de zee gewandeld had en dat terwijl hij zich pas losgemaakt had van de wind die hem soms in het gezicht sneed. Het licht van de vuurtoren van West-Terschelling viel al vaag op de muur.

De vuurtoren was het eerste bouwwerk dat hij waarnam vanaf de zee, op weg naar het eiland terwijl hij aan dek was. In zijn vingers die de railing omklemd hielden, drong de kou door. Boven het eiland hingen donkere wolken. Achter de boot lag de zee vredig alsof

nooit een schip haar doorkliefd had. In de late namiddag waren de wolken weggedreven. David haastte zich naar de zee, naar het duingebied met sterke hoogteverschillen. De zee was onrustig.

De dagen leken sterk op elkaar, als de golven van de zee, als de dagen op het vasteland. Hij verengde het leven niet tot een schouwspel.

De duinen verloren langzaam hun contouren. Hij dacht aan de rietvelden die zacht golvend bewogen, aan de vogels, de omslotenheid van de zee. Ook dacht hij aan Laura, hoe zij een glas met wijn zou vullen, het in de palm van haar hand zou houden.

De duisternis omsloot hem, al werd ze telkens opengescheurd door het licht van de vuurtoren. Hij legde zijn hand op het kozijn. Een heldere nacht die het heelal verkleinde tot een kamer. Waarom had hij in deze wereld verlangd naar dronkenschap?

De stilte in dit zomerhuis leek op die in het leslokaal wanneer hij er na het laatste uur achterbleef. De lege jeneverfles stopte hij in zijn tas. In de binnenstad stelde hij het moment waarop hij naar huis ging, zo lang mogelijk uit.

Hij drukte op de lichtschakelaar, zijn ogen deden pijn. Hij wist dat er buiten een wolkenloze hemel zou zijn.

Deze zondag, die nog enkele minuten zou duren, was de laatste dag geweest dat hij een beproeving moest doormaken.

Hij liep het licht hellende pad tussen *Zeewinde* en de asfaltweg af. Er brandden lichten in huizen waarvan hij tot voor kort had aangenomen dat ze onbewoond waren, ook kerstbomen en de gloed erin zag hij.

Een nacht aan zee, een nacht op Terschelling, dacht hij, terwijl hij dichter bij de vloedlijn kwam. Even meende hij de zon te zien opkomen, maar hij was nog uren verwijderd van de zonsopgang.

Aardbeien in september

Aandachtig spoelde Oscar de beker af waaruit hij thee had gedronken. Hij krabde met zijn nagel het restje suiker los van de bodem en zoog het op zijn tong. Hij voelde pijn in zijn onderkaak, nam de scheerspiegel van de vensterbank en bekeek zijn gebit. Er waren enigszins afgesleten kiezen. Hij was zich er niet van bewust dat hij tandenknarste, maar Eline had dat in zijn slaap weleens gehoord.

Zijn digitale horloge vermeldde 11:05. In feite was het zes minuten later. Hij hield ervan korte tijd dichter bij het einde te zijn van een vergadering of een werkdag. Als hij zich verveelde, keek hij op het horloge en telde hij de minuten op bij het getal dat de cijfers aangaven.

De afgelopen dagen was er een prettige regelmaat. Nu had hij ontbeten, de krant gelezen en de keuken- en gangvloer aangeveegd.

Vóór de grote zomervakantie had Balmakers hem voorbereid op de functie van *Hoofd Studiezaal* van de Stedelijke Bibliotheek. In die ruimte fluisterde men, scholieren kwamen er niet, alleen studenten en oudere heren. Tijdens de inwerkperiode gaf Oscar nog een twaalftal lessen, die waren overgebleven van zijn volledige betrekking.

De laatste vergadering van het voorbije schooljaar had de rector een dankwoord uitgesproken; daarvan herinnerde Oscar zich de clichés. Na de overhandiging van een boek dat hij al had, zonderde hij zich af in zijn studeerkamer, waar hij nadacht over de bibliotheek, de school en het wereldnieuws.

Oscar dacht aan de collega's die tegelijk met hem waren ontslagen, *afgevloeid* noemt men dit ook. Ze zijn allen nog betrekkelijk jong, ze slaagden er niet in een nieuwe

baan te vinden. Over enkele jaren moeten ze leven van de bedeling. Hij vermoedde dat sommigen al aan de drank waren geraakt, misschien hadden hun vrouwen er nog geen weet van, maar vroeg of laat zouden ze bij nacht en ontij alleen zijn, angstig wachtend op het tijdstip dat de laatste kroeg in de stad dichtging. Of ze zouden ontdekken dat er sterke drank verstopt was in de stortbak op het toilet.

De betrekking in de bibliotheek, dacht Oscar, is toch beter dan niets. Een mens moet zijn bezigheden hebben.

In de nachten voor de laatste, lange zomervakantie verliet hij, als librium en dalmadorm hem niet in slaap konden brengen, zijn bed. Dan werkte hij aan een novelle, Eline vond hem dan weleens met zijn hoofd op de armen aan tafel, ze schoof de gordijnen open, waardoor hij wakker werd.

Over het gazon in de achtertuin liepen smalle strepen die door de maaimachine onaangeroerd waren gebleven. Dat me dat gisteren niet is opgevallen, dacht hij. De distels in de border moet ik verwijderen en er groeit gras tussen de leistenen. Het snoeien van de heg zal nog een heel karwei zijn. Hij wilde vóór zondag, dan kwam Eline thuis, de tuin in orde hebben.

Er viel een zware envelop op de deurmat. De postbode schoof ook een ansichtkaart en een brief naar binnen. De prentbriefkaart toonde het Kurhaus, op de achterkant stond een groet, geschreven door Elines vriendin Martha. En een naïef cirkeltje met streepjes eromheen. Ook een opmerking van Eline over het eten van groente en fruit.

Hij legde de grote envelop en de ansichtkaart op het dressoir (de verzamelplaats voor post) en scheurde de briefomslag open.

Scheveningen, 11 augustus '83

Lieve Oscar,

Martha en ik zijn goed aangekomen zondagavond. We logeren niet in dat pension vlak bij zee, maar in een kelderwoning in een straat bij het Vredespaleis. Ik geloof dat wij samen weleens in die buurt zijn geweest. Het is hier werkelijk snikheet. We liggen veel op het strand, ik zwem, Martha surft. In het zuiden is ' t, geloof ik, nog warmer. Die kelderwoning heeft een keuken en een groot voorportaal, vanuit het voorkamertje zie je alleen de benen van de voorbijgangers. Het is hier, lijkt 't wel, de plaats waar de opnamen zijn gemaakt voor die Engelse televisieserie met de butler Hudson, mevrouw Bridges en het overige personeel, in dienst van die rijke familie. 's Avonds *speel* ik weleens die dwaze meid die alles verkeerd doet achter het fornuis, en Martha ligt dan werkelijk dubbel van het lachen. Zondag komen de bewoners terug van vakantie, hoe laat is niet precies te zeggen; het zal rond één uur zijn. Het zijn vrienden van Martha bij wie ze geregeld logeert als ze voor zaken in Den Haag moet zijn. We passen op hun hond, een Afghaanse windhond, die heel eigenzinnig is. We nemen hem mee naar 't strand en houden hem aan de lijn. Je begrijpt dat het hier aan zee veel drukker is dan op ons strandje bij Civitanova, maar toch is hier minder lawaai. Wist je dat Martha en Lodewijk een trektocht naar de Ardèche hebben gemaakt? De tent zetten ze in het veld op, soms op een boerderijcamping. Er is hier een oude, valse piano, waarop ik de Sonate van Smetana voor twee piano's en acht handen speel. Als Martha meedoet klinkt het best grappig. De buren hebben er geen last van want 's avonds zijn de huizen verlaten door het kantoorpersoneel. Dan is er nog iets. Hiernaast is een begrafenisonderneming. In *Het Vaderland* lees ik de rouwadvertenties van degenen die in de kelder zijn opgebaard. Ik schrijf nu op het strand. Ik zie dat Martha van de surfplank is gegleden, ze probeert het zeil uit het water te krijgen. Er is te weinig wind. Ik zal de hond vastbinden

en naar haar toe zwemmen. Eindig nu deze brief. Tot zondag! Veel liefs,

Eline

Met een licht hongergevoel had Oscar het onkruid gewied en het grasveld gesoigneerd, dat nu op een wollen tapijt leek.

Hij bakte twee eieren met kaas, uien en gekookte ham. Het geheel sudderde op het kleinste pitje van het gasfornuis onder een deksel. Op een bord legde hij twee sneeën roggebrood. Voorzichtig liet hij uit de braadpan de uitsmijter erop glijden. Hij bracht een kleine hoeveelheid tomatenketchup aan bij de eidooier. Even genoot hij van de gele en rode kleur.

Gulzig at hij aan de keukentafel, de zoute smaak was een streling voor de tong.

Onder de hete kraan verwijderde hij de etensresten van het bord en de pan.

Hij dronk een fles bier leeg, opende een tweede en ging daarmee naar de huiskamer. Misschien wil het eindelijk eens lukken, dacht hij toen hij een van de laden van het dressoir opende. Hij haalde er een opbergmap uit en bracht deze naar Elines schrijftafel. Met een natgemaakte vinger bladerde hij door de papieren in de map. De schrijfmachine stond er vermoeid naast, alsof deze niet wilde meewerken aan het aaneenrijgen van de aantekeningen die vóór de vakantie waren ontstaan. Hij ordende, legde diverse bladzijden op de vloer, die al gauw een chaotische aanblik bood.

Al lezend kwam het hem voor dat hij destijds een andere persoon was geweest. Het verblijf in Italië, veertien dagen aan zee en vervolgens even lang in een landhuis in de Toscane, had hem tot rust gebracht.

Het enige wat hij de moeite waard vond in deze aantekeningen was een verwijzing naar het landschap bij Siena, naar de lichtval die er wisselde van uur tot uur, het landschap dat hij toen nog niet in werkelijkheid

gezien had. Hij kende het alleen van afbeeldingen in een Duitse reisgids.

Hij draaide een vel papier in de Olivetti en begon met de beschrijving van het opkomen van de zon boven de heuvels. Dat beeld was hem sterk bijgebleven. De eerste nachten in het landhuis bij Tegoia keerde de slapeloosheid, die aan zee verdwenen was, terug. Hij sliep gescheiden van Eline omdat hij haar niet wilde storen als hij telkens opstond. Dat was maar een paar nachten geweest.

De nevel in de dalen in de vroege ochtend nam hij ook op in de beschrijving. En de weiden met olijfbomen.

Nu een terugblik, dacht hij. Een leraar beleeft zijn laatste lange zomervakantie want hij is ontslagen, hij wordt ambtenaar in een bibliotheek. Hij zal minder verdienen en maar weinig verlofdagen hebben.

Oscar wist niet hoe hij de woorden in een volgende zin moest rangschikken. Hij las over wat hij met de schrijfmachine tot stand had gebracht: een zonsopgang, een ochtendwandeling.

Ik moet toch iets zinvols op papier kunnen krijgen, dacht hij; mijn zenuwstelsel is helemaal tot rust gekomen, librium en dalmadorm liggen in het medicijnkastje. Ik drink bier, maar evengoed zou ik mineraalwater kunnen drinken. Ik heb een uitstekende conditie, maai het gazon zonder moe te worden. In rusttoestand heb ik een pols van 55.

Nogmaals las hij de korte tekst over de Toscaanse ochtend. Hij trok het papier uit de Olivetti. Hij had zin om de tuin verder in orde te maken. Dit zou hij uitstellen tot morgen; als Eline uit Scheveningen zou terugkomen, zou ze verrast zijn door de prachtige tuin.

Hij raapte de rommel op die her en der op de vloer lag en maakte er proppen van. Ze verdwenen in de afvalmand. Hij legde het blad dat hij uit de Olivetti had gedraaid in de opbergmap en haalde er de overige papieren uit. Hij deponeerde ze in de afvalmand, samen

met de proefwerken van de overgang die hij niet beoordeeld had.

Op het toilet deed hij een plas in het fonteintje, een gewoonte waar Eline geen bezwaar tegen had: de vloer werd zo minder besmeurd. Het water uit het kraantje liet hij stromen, terwijl de druk in zijn onderbuik verdween.

Kort na hun terugkeer uit Italië, afgelopen weekend, had Eline zich gereedgemaakt opnieuw op reis te gaan. In de schaarse uren dat ze nog waren samen geweest, konden ze moeilijk wennen aan Nederland. Ze dachten aan de verzengende hitte bij Tegoia en de koelte van het landhuis waarin ze de liefde bedreven.

Al lang wilde Eline in verwachting raken.

'Ik weet zeker dat ik zwanger ben,' had Eline zondag gezegd.

Oscar hoopte dat zij een kind zou krijgen. Hij had vertrouwen in de toekomst. Hij werd ongeduldig, verlangde naar het moment dat Eline uit Scheveningen thuis zou komen.

Hij liet zijn vingers over de toetsen van de Olivetti glijden, waardoor het leek of hij iemand in de verte hoorde praten. Er zat stof op de ijzeren stangetjes waaraan de toetsen bevestigd waren.

Hij schoof aan de schrijftafel, vulde zijn glas met lauw bier. Hij voelde zich ontspannen. Op een maagdelijk blad verschenen letters, woorden, zinnen...

Dat ik ooit nog eens zou kamperen had ik niet voor mogelijk gehouden, al sluit ik het schieten met een katapult of het klimmen in een boom uit. Het verblijf op de camping bij Civitanova deze zomer was niet gebonden aan verordeningen. Slapen op luchtbedden en koken op gasbranders is onvergelijkbaar met de zomerkampen van de padvindersbeweging, die mij tucht leerde en vertrouwd maakte met het primitieve bivakkeren.

Eline en ik ontvluchtten de hitte van de late ochtend

en de middag onder een parasol, tien minuten gaans van onze tent. Omdat Italiaanse gezinnen lawaaierig zijn, stopte Eline watjes in haar oren. We lazen een boek of tuurden naar de boortoren die een vlam voortbracht en naar schatting twintig kilometer van de vloedlijn verwijderd was. Of we zwommen samen tot achter de wat hogere golven. Tijdens de siësta aten we brood, belegd met gorgonzola of mortadella en dronken we rode wijn. In die periode waren we vrijwel helemaal alleen op het strand. Eline zonde dan *oben ohne*. De voorlaatste dag stond haar het kamperen tegen.

'Morgen zijn we in de eeuwige rust van de Toscane,' zei ik.

Ik wees in de richting van het binnenland. Voor mij was er geen reden voor ontevredenheid. De camping bood uitstekende voorzieningen en de opvattingen van Baden-Powell golden er niet.

Dat was anders tijdens die zomers in mijn jeugd. In korte ribfluwelen broeken fietsten we naar het terrein waar het kamp zou worden ingericht. Onze rijwielen waren beladen met loodzware legertenten, touw om te sjorren en aardappels. Bij het vertrek wuifde mijn moeder, van wie ik liever thuis afscheid zou hebben genomen, mij na. De zwoegende troep, bestaande uit vier patrouilles, versaagde geen moment, zelfs al moest er een steile helling worden genomen en vielen de mussen van het dak.

Die voorlaatste dag verlieten Eline en ik noodgedwongen het strand, een harde wind deed het zand opstuiven, we proefden het zout van de meters hoge golven. Te voet begaven we ons naar Civitanova, een stad met een smerige haven, waar voornamelijk vissersboten voor anker lagen.

's Avonds verkocht men op de boulevard in kramen textiel, snuisterijen en snoepgoed. Ook was daar wat kermisvertier. Ik voelde me, zoals vaak in buitenlandse steden, onrustig. Op een terras in het centrum van de stad wachtten we op de schemering. Daar vertelde ik Eline over de zomerkampen onder leiding van Hop-

man Scheps, een benige, ongehuwde man, die zijn vrije tijd aan de jeugd opofferde en wiens handel en wandel in de oorlog niet onbesproken was. Mijn vader ontkende dat ten stelligste, mijn vader die de padvinderij belangrijk vond: ze hield kinderen van de straat en verstevigde je ruggegraat. Nauwelijks bekomen van de fietstocht moesten we zware arbeid verrichten. Met man en macht werd een grote kuil gegraven, die we omgaven met een zeil. Al spoedig rook het er naar uitwerpselen. Daarna kon je het patrouillegebied afbakenen. We kookten alvorens gefourageerd te hebben bij de troepleider, een jongen die iets ouder was dan wij en geregeld fluisterde tegen Hopman Scheps. Buiten de domeinen van de patrouilles stapelden we in een cirkel stenen, waarbinnen dezelfde avond nog een vuur werd gestookt dat een behaaglijke warmte verspreidde. We zongen *Kom mee naar buiten allemaal, dan zoeken wij de wielewaal* en schreeuwden een yell: *Het kan, het moet, het gaat!* Na het gedoe rond het kampvuur viel je onmiddellijk in een slaap die al gauw verstoord werd. We moesten het bos in om de *ontvoerde* hopman te zoeken en, al kon het je niet schelen dat hij vermist was, gevonden worden moest hij. Bij de zoekactie schenen we paniekerig met onze zaklampen en slaakten rauwe kreten. We verontrustten eekhoorns, konijnen en vogels. Ik huiverde als we zwegen. Als een *vijandige* patrouille op ons afstormde, dan wist ik dat de hopman in de buurt was. Iedereen vocht, alleen ik keek toe. Er klonk geroep uit de struiken. Het gezicht en de blote benen van de hopman werden verlicht, als om vast te stellen dat hij niet gewond was. Ook al kermde hij, hij was springlevend. Ik vond zo'n spelletje een van de misselijkste die er bestonden. Samen met de *vijanden* haalden we de touwen van zijn lichaam waarmee hij geboeid was.

‘Was 't leuk, jongens?’ vroeg hij.

Voor mij betekende dat het einde van de vertoning. Ik zag hoe schutterig Hopman Scheps deed, als een akteur die midden in een monoloog tijdens een repetitie door

de regisseur onderbroken was. Slaapdronken was ik.

‘Over de padvinderij zou je best 'n aardig verhaal kunnen schrijven,’ zei Eline. ‘Na de vakantie, dagelijks een uurtje eraan werken. Dat kun je makkelijk in je nieuwe betrekking.’

Ik dronk van mijn wijn, de auto's bij het stoplicht vormden een lange rij en stootten een overmaat aan koolmonoxyde uit. Toen dacht ik aan de opbergmap waarin ik tientallen papieren met aantekeningen had verzameld die de elementen vormden van een novelle.

‘Een aardig verhaal,’ zei ik. ‘Ik geloof dat ik er nooit in zal slagen wrange herinneringen relativerend te beschrijven.’

‘Bijna al je herinneringen zijn wrang,’ zei Eline.

In de opbergmap bevindt zich bij mijn weten niets over de padvinderij en als ik me hierin vergis, dan zou één passage handelen over de jeugdbeweging, die kinderen rijp maakt voor het begaan van oorlogsmisdaden en het verraden van hun ouders. En over de Hitlerjugend. Ik ben te ernstig van aard om Hopman Scheps als een paljas uit te beelden die mijn vakantie bedierf, om me obstinaat uit te laten over mijn vader die me naar dat kamp stuurde.

In elk geval had ik het veertien dagen in en rond een tent uitgehouden, een prestatie die ik niet geleverd had als ik geen padvinder was geweest. Ik vraag me af of er tegenwoordig nog figuren als Hopman Scheps voorkomen.

Waarschijnlijk alleen nog in het leger; kwaadaardige kerels behandelen je bij de keuring als een stuk vee dat aan de oorlog moet deelnemen. Als rekruut weigerde ik een geweer in mijn uitrusting. Een sergeant duwde het hardhandig tegen mijn borst. Toen verliet ik de kazerne. De marechaussee dwong me terug te gaan. In het geheim rookte ik zware sigaretten waarvan ik moest braken, een mogelijk symptoom van heimwee. Mijn eerste confrontatie met een zenuwarts volgde. S5. De kansen op een behoorlijke betrekking in de maatschappij, voorspelde men, zouden gering zijn. Tot nu

toe bracht ik het tot ambtenaar bij de overheid.

Eline drukte een zakdoek tegen haar neus. Het spitsuur in Civitanova was in volle gang. We verlieten het terras en liepen naar de overkant van de straat waar een park was. Tussen de oleanders voelden we ons beschut en drongen de verkeersgeluiden gedempt tot ons door.

‘In Siena laat ik je alle plaatsen zien waar ik geregeld kwam in 1980.’

Eline leerde er het Italiaans tijdens een zomercursus aan de universiteit in die stad. Een van haar dia's toont het collegezaaltje en studenten uit diverse landen. Ik legde mijn arm rond haar schouder en streelde met een vinger haar hals, langzaam, tot onder haar oor.

‘Niet doen,’ zei ze lachend. ‘Laten we vanavond in een visrestaurant eten. Eindelijk eens aan een gedekte tafel zitten, in plaats van voor de tent. Je hebt overigens voortreffelijk gekookt op de gasbrander.’

Ze kuste me op mijn wang.

In een nog drukke straat betraden we een eetgelegenheid waar het benauwd, maar niet ongezellig was. Ik sloot het raam en Eline vroeg de deur bij de tuin te openen.

‘Civitanova heeft weinig te bieden,’ zei Eline terwijl ze de spijskaart bestudeerde.

Ik probeerde de auto's te tellen die voorbijreden, een lichte spanning bekroop me. Ik dronk een halve fles mineraalwater leeg, nam kennis van de vele scheikundige benamingen op het etiket. Het ontbreken van honger deed me verlangen naar een spoedige beëindiging van het verblijf in deze omgeving.

Een travestietachtig wezen diende een hors d'oeuvre op.

‘Heerlijk,’ zei Eline.

Ze bracht de fles witte wijn in de buurt van mijn glas om in te schenken. Ik liet mijn hand daarboven zweven en tikte op het etiket van de fles mineraalwater.

‘Ik hou 't hier maar bij,’ zei ik. ‘Wat er niet allemaal in zo'n fles zit.’

Eline knikte herkennend.

Bij de visschotel kreeg ik toch trek in wijn, maar ik onthield me en ik at voor de honger van morgen de *vruchten van de zee*. Mijn lichte onrust verdween, Eline genoot, terwijl ze vertelde over de steden in ons vakantiegebied en de Etrusken, de oorspronkelijke bewoners van de Toscane. Bij de intredende schemering was er nog nauwelijks verkeer. Ik opende het raam, voelde een aangename zwoelte.

Bij de haven waren enkele toeristen; op de boulevard, vermoedde ik, zouden ze wel in grotere aantallen flaneren. De ene vissersboot was nog vuiler dan de andere, de kabels waarmee ze aan de meerpalen bevestigd waren, bewogen licht. Ik hoorde gekraak dat uit het binnenste van de schepen leek te ontsnappen. Bij de vuurtoren werden we aan weerszijden door water omgeven. In de verte draaide een reuzenrad, het kermisvertier begon.

Ik omhelsde Eline, zocht met mijn lippen haar mond.

‘Oscar,’ zei ze zacht.

Ik voelde haar tong en streelde met een vinger haar oorschelp.

‘Zul je me nooit verlaten?’ vroeg ik fluisterend.

Ze drukte me tegen zich aan, over haar schouder zag ik de donkere zee, de vlam van de boortoren flakkerde niet.

Op de boulevard slenterden we langs de kramen. Ik kocht kanten stof waaruit Eline een blouse zou vervaardigen, en pinda's in een bruin omhulsel van suiker. Plotseling werd mijn aandacht getrokken door een mineraal waarvan de kristallen witgrijs waren. De tijd leek erin gevangen, een gevoel van rust en geborgenheid kwam over me. Ik dacht aan de verzameling van Lodewijk, dit exemplaar zou hij er zeker in willen opnemen.

Op de zolderkamer van Lodewijks huis, waar zich vitrines met gedetermineerde stenen bevinden, raakte ik Eline voor het eerst aan. In dat huis woonde ik enkele maanden, nadat de vrouw met wie ik getrouwd ben geweest, mij verlaten had. Eline bezocht eens haar

neef, Lodewijk, in het gezelschap van Martha, haar vriendin. We beleefden een voorjaarsavond in de tuin. Vier gescheiden mensen, door een speling van het lot bijeen, dachten aan hun leven dat voor een groot deel voorbij was. Oppervlakkige gesprekken over wat er allemaal opbloeien zou in Lodewijks tuin: de Oostindische kers, het schildersverdriet, de judaspenning. Verwijzingen naar de toekomst, voorzover het heuglijke feiten betrof. Eline zou een huis betrekken, het flatgebouw verlaten waaraan zij te veel herinneringen had en waar zij niet rustig kon studeren en piano spelen. Lodewijk toonde zijn stenenverzameling. Ik stond naast Eline bij een vitrine, mijn hand legde ik op de hare als een teken van verbondenheid. Ik zag voor het eerst haar onweerstaanbare blik doordat zij haar pupillen naar de hoeken van haar oogkassen draaide. Daarbij drukte haar mond onverschilligheid uit. Zij trok haar hand niet terug, zij was een tot rust gekomen opgejaagd dier dat zich liet strelen. We merkten dat we alleen waren.

‘Vind je 't goed als ik je opbel?’ vroeg ik.

‘Mijn telefoon is afgesloten. Binnenkort ga ik verhuizen. Waar is Lodewijk nou? Ik wilde hem vragen of hij de spullen kon vervoeren die te breekbaar zijn om aan de verhuizer mee te geven.’

Zij riep Lodewijks naam op het trapportaal, maar kreeg geen antwoord. Ook Martha's naam riep zij.

In het huis was een stilte, ik rook de tuin.

De buitendeur viel dicht. We hoorden stemmen. Beneden een gesprek over de behandeling van de toverhazelaar bij vorst, in januari had hij weer schitterend gebloeid, de tuin hoefde nooit zonder kleur te zijn.

Eline ging de trap af, ik volgde haar.

‘We waren aan de straatkant,’ zei Lodewijk.

Eline zei dat komende zaterdag haar appartement ontruimd moest zijn.

‘Kan Oscar je niet helpen?’ vroeg Martha.

‘Het is 'n sterke vent,’ zei Lodewijk.

‘En voorzichtig,’ zei ik.

Lodewijk sloeg zijn arm om Martha's schouder. Beiden zouden het weekend samen doorbrengen.

Eline lachte naar mij; ik stroomde vol met een blijheid die ik al lang niet meer gekend had.

We dronken op de verhuizing.

We lieten Civitanova achter ons. Ik dacht aan die zaterdagmiddag, aan de samenloop van omstandigheden, aan de voorjaarsnacht waarin ik Eline pas enkele uren kende.

‘Weet je nog dat we met z'n tweeën op die kale vloer van je flat zaten?’ vroeg ik.

‘Hoe kom je daar nu ineens op?’ vroeg Eline.

‘Ik dacht aan de zolderkamer van Lodewijk, aan de vitrine waar we bij stonden.’

‘Het verbaasde me dat je mij daar aanraakte. Je maakte zo'n verlegen en afwezige indruk. Ik wist niet goed raad met de situatie. Toen je me die zaterdag hielp, was je zo vriendelijk, je luisterde naar me met echte aandacht. Voor mij stond het vast dat ik bij je wilde blijven. Ik had niet het gevoel dat ik me tegenover jou moest verdedigen. Bij andere mannen heb ik dat wel.’

Ik herinner me dat ik die zaterdagavond in Elines nieuwe huis de talloze dozen in de verschillende kamers zette, dat ik spierpijn had. Mijn lichamelijke conditie was slecht. Ik had me voorgenomen geen bier meer te drinken en het roken te matigen.

We bereikten het kampeerterrein voor sluitingstijd. We gleden weg in een diepe slaap. De treinen in de verte die de stilte geregeld verbraken en die andere nachten aan je oor voorbij leken te razen, maakten geen inbreuk op onze rust.

Vroeg stond ik op. Eline sliep op haar buik. Ik liep naar het zwembad en sprong in het ijskoude water. Er verscheen een kleine golfslag op het oppervlak.

Oscar werd gestoord door de telefoon. Hij nam de hoorn van de haak.

‘Oscar Jager.’

‘Met Lodewijk!’

Stilte.

‘Het wordt tijd dat ik m'n stem eens gebruik,’ zei Oscar. ‘Dagenlang zit ik in m'n eentje, ik heb wat in de tuin gewerkt.’

Hij keek op zijn horloge: 20:18. Bijna half negen dus.

‘Toen je belde was ik aan 't schrijven. Over de vakantie. Het is een verhaal waar ik mee bezig ben, misschien wordt 't wel een novelle.’

‘Of een roman,’ onderbrak Lodewijk.

‘Jij komt er ook in voor. Ik heb uren geschreven, ik wist niet dat 't al zo laat was.’

‘Hou er nu maar mee op. Zo rond tien uur kun je me verwachten, ik duik nog even de kroeg in.’

‘Met Martha en Eline gaat het uitstekend. Ik kreeg vanmorgen 'n ansicht en 'n brief.’

‘Ik ook. Ze schijnen zonder ons te kunnen.’

Lodewijk brak het gesprek zonder groet af, een gewoonte waaraan Oscar niet kon wennen.

De Olivetti borg hij op in de daarvoor bestemde koffer. Eigenlijk was het ding aan vervanging toe, dacht hij. Maar ik kan er geen afstand van doen.

Hij constateerde dat de inkt op het lint begon op te raken.

Oscar waande zich nu in een niemandsland dat door hem geregeerd werd. Hij strekte zich uit op de driezitsbank en staarde naar de zoldering. Vrijwel niets in dit vertrek was van hem, het grootste deel van zijn inboedel was opgeslagen bij een verhuisbedrijf, het kleinere bevond zich hier op de mansarde waar hij normaliter, vooral 's winters, werkte en studeerde. Graag was hij beneden, hij kon er de ceders zien in de achtertuin en de lindebomen op straat.

Hij ontdekte dat het plafond niet gelijkmatig gewit was.

Hij werd wakker uit een droomloze slaap. De cijfers op zijn horloge vermeldden 22:10. Lodewijk is geen man van de klok. Waarschijnlijk was het gezellig in de kroeg, er zouden verhalen worden uitgewisseld over collega's op school, de nooit in het café aanwezigen, de droogkloten.

De bel ging. Achter de voordeur zag Oscar de vage contouren van Lodewijks lange gestalte. Hij opende de deur, rook jenever.

‘Kom erin.’

Hij was blij Lodewijk te zien. In de huiskamer namen ze plaats aan tafel. Oscar reikte naar de brief op het dressoir.

‘Lees 'ns voor,’ zei Lodewijk.

‘Lees zelf maar,’ zei Oscar, ‘dan kan ik intussen iets halen. Wat wil je drinken?’

‘Jonge klare. En zet er maar een flesje bier naast.’

In de keuken hoorde Oscar hem lachen.

‘Volgens mij verrekken ze van de angst in die kelder 's nachts, maar dat schrijven ze niet. Ik heb daar zelf geregeld geslapen en meegemaakt dat Martha begon te gillen. Voor 'n dooie hoef je niet bang te zijn, die staat toch niet meer op.’

‘Het is meer 't idee,’ zei Oscar terwijl hij inschonk. ‘Hoe was 't in de kroeg?’

‘De meesten waren er. Van Malsen, De Wind, Oversteeg. We hebben de agenda besproken van de vergadering van maandag. Het zal niet meevallen om weer te beginnen. We zullen nog één jaar tegen de kop van Rambo moeten aankijken.’

‘Hij zou toch met de VUT gaan?’

‘Kennelijk niet. Hij is 61, een leeftijd dat je toch moet hebben afgeleerd steeds aan de meisjes te zitten, die onschuldige meisjes in de schoolbank.’

Lodewijk schraapte zijn keel.

‘Op school voert die Rambo niets uit, hij geeft vier lessen per week, zit voor de rest op zijn kamer koffie te drinken. En zo'n conrector moet 't voorbeeld geven! Hij moet plaatsmaken voor jongeren, er waren minder

collega's afgevloeid wanneer Rambo was vertrokken.'

'Iedereen is de vakantie goed doorgekomen, geen ongelukken?'

'Niet dat ik weet. Ik hoorde dat Van de Kraats bij z'n vrouw weg is. Hij dronk te veel.'

'De leerlingen noemen 'm kratje. Eigenlijk wel geestig.'

'Je hebt zó 'n bijnaam. Weet je wie ze Joseph Guy noemen? Je mag één keer raden.'

'Ja,' zei Oscar herkennend.

Lodewijk stak een sigaar op.

'Je ziet er goed uit, Oscar, werkelijk.'

'Het kamperen is me uitstekend bevallen. Je bent zo vrij, hoeft met niemand rekening te houden zoals in 'n hotel. Maar die dagen in de Toscane spanden werkelijk de kroon.'

'Je zei dat je met 'n verhaal bezig was. Ik zou 't wel eens willen lezen om precies te weten wat je hebt uitgespookt.'

'Het is nog niet af. Ik laat 't je ooit lezen.'

'Verheug je je op maandag?'

'Verheugen is 'n groot woord, maar ik heb er nu best vrede mee dat ik uit het onderwijs moest stappen. Ik denk dat ik onder m'n werk kan lezen, schrijven misschien.'

'Dat baantje zou geknipt zijn voor Rambo. Kan hij zijn vak bijhouden. Volgens mij heeft de man na zijn afstuderen nooit meer 'n boek gelezen. De hele schooldirektie is achterlijk, die neuroticus van 'n rector incluis.'

Hij is wat aangeschoten, dacht Oscar. Hij bracht de jeneverfles naar de kelder.

Lodewijk legde een plaat op de draaitafel en bewoog op de maat van de muziek.

'Is die plaat van Pussycat van jou? Man wat heb jij 'n smaak. Dat Eline ze niet uit 't raam heeft gegooid. Sta ik hier als 'n geilaard. Zie die lelijke meiden voor me, maar ze hebben prachtige lichamen. Ik geloof dat ik last heb van plog.'

‘Plog?’

‘Afkorting van een *plotseling opkomende geilheid*. Hoorde ik zojuist in de kroeg. Daar kreeg er eentje last van plog en nu ben ik aan de beurt.’

Oscar vouwde het avondblad open. Hij las de bespreking van een novelle onder de kop *Slachtoffer van de taal*. Daarin wees de recensent op teksten over het schrijfproces die de laatste tien jaar geregeld gepubliceerd werden. ‘Het genre maakt een bedenkelijke populariteit door. Voor schrijvers bij wie de bron is opgedroogd is het thema “schrijven” nog altijd een laatste redmiddel.’

De muziek was afgelopen. Lodewijk had de tuindeuren geopend, was naar buiten gegaan en zat op het terras.

‘Was ik even in 'n gekke bui,’ zei Lodewijk.

‘Een mens moet af en toe eens uit de band springen.’

Oscar ging naast hem zitten en keek naar de ceders.

‘M'n verhaal heeft geen structuur,’ zei Oscar. ‘Ik las zojuist in de krant over 'n vorm waarin ik alles kan gieten, maar die vorm blijkt bij recensenten niet in de smaak te vallen.’

‘Gebruik die vorm gerust,’ zei Lodewijk. ‘Je moet kiezen voor wat het beste bij je verhaal past. Laat die journalisten maar leuteren, ze weten niet eens waar ze 't over hebben. Het zijn meestal mislukte schrijvers.’

‘Ik ben 't met je eens. Er is ook zo'n opvatting dat je niet over je jeugd mag schrijven. Dat is uit de mode.’

Oscar dacht aan de steen die hij op de boulevard in Civitanova had gekocht.

‘Ik heb iets meegebracht voor je uit Italië, waarschijnlijk heb je 't al.’

‘Je neemt nooit geschenken mee uit het buitenland,’ zei Lodewijk verbaasd.

Oscar haalde uit het dressoir de steen. Hij ontstak de tuinverlichting.

‘Geen exemplaar van dezelfde soort is hetzelfde,’ zei Lodewijk terwijl hij het mineraal bekeek, ‘maar dèze is uniek. Oxyde cupriet; de vorm van de kristallen... schitterend. Ik zal dit in m'n verzameling opnemen.’

Hij legde de steen op de grond naast zijn stoel.

‘De afgelopen dagen heb ik stenen uit de Ardèche gedetermineerd. We hebben een reis gemaakt alsof we zigeuners waren. We wasten ons in 'n beek, kookten op 'n kampvuur. We hebben geen camping gezien. Zó beleef je Frankrijk op 'n onhollandse manier.’

De steen glinsterde.

‘Buurman Sampermans is gisteren op bezoek geweest,’ vervolgde Lodewijk.

‘Sampermans? Daar sprak je toch niet mee?’

‘Sinds de fusie met de Mavo zoekt hij contact. Eigenlijk had ik geen ruzie met 'm. 't Was meer 'n vete tussen z'n vrouw en m'n ex. Die twee pestten elkaar als ze 's ochtends de boel aan kant hadden. Je kent dat wel: radio keihard aan, met hoge hakken over de stenen vloer lopen, op de verwarmingsbuizen slaan. Het begon eigenlijk door dat lawaai van Sampermans waarvan ook wij, in de tijd dat je bij mij woonde, weleens wakker werden. Ik ben er nog steeds niet achter of hij 'n egotrip maakte of dat ie 't met z'n vrouw deed. Maar dat geluid moet ie bij zich houden, ik heb 't hem recht voor zijn raap gezegd. Hij bood z'n verontschuldigingen aan, zei iets over ademhalingsoefeningen die hij op doktersadvies moest doen, maar aan z'n rooie hoofd zag ik dat hij loog.’

‘Die man moet altijd gedacht hebben dat ie in 'n bunker woont,’ zei Oscar.

‘Ja,’ geeuwde Lodewijk. ‘Kan ik hier overnachten?’

‘Natuurlijk,’ zei Oscar. ‘Je weet de logeerkamer te vinden.’

‘Dan ga ik nu naar bed.’

Lodewijk nam de steen op, bekeek deze nogmaals en knikte goedkeurend.

Oscar realiseerde zich dat hij deze avond nog niet gegeten had toen hij in de krant het menu las: *Gemarineerde eend uit Lombardije*. Een gerecht uit Noord-Italië.

‘Een eend hoeft niet altijd gebraden te worden of gebakken. Probeer hem eens zoals dat in Lombardije gebeurt, in de Italiaanse provincie van fijnproevers,

waar truffels groeien en zoveel Italiaanse gerechten hun oorsprong vonden.'

Hij kreeg zin voor zondag de eend te bereiden. Morgenochtend zou hij in de supermarkt de ingrediënten kopen, bij de poelier de mooiste eend uitzoeken. Hij verheugde zich erop een maaltijd te gebruiken met Eline, Martha en Lodewijk.

Waarom heb ik geen slaap? vroeg hij zich af. Hij overwoog om verder te gaan met het verhaal.

In het schijnsel van de tuinlamp boog hij zich over het papier. Er brandde nog licht in de logeerkamer.

Hij las de laatste bladzijden die hij getypt had, over. De duisternis omgaf hem, maar hoe anders werd deze nacht dan zoveel nachten dat hij slapeloos bleef ondanks de ingenomen medicijnen en de drang voelde om te schrijven.

We reden over een weg waarlangs een bord zou moeten opdoemen dat verwees naar het landgoed *Tenuta di Cerbaia*. Over een breed bospad sleepte de auto zich voort.

'We hebben al drie kilometer door het bos gereden,' zei Eline. 'Ik wist niet dat we zó ver van de bewoonde wereld zouden logeren.'

Eindelijk zagen we een landhuis in de verte met twee, vermoedde ik, arbeidershuisjes en een kapel. Eline stopte voor de statige villa.

De dochter van de eigenaar liet ons in de salon, die spaarzaam gemeubileerd was. Ik bewonderde de antieke kasten en schilderijen.

We volgden de heer Pelligrini, een kleine, gezette man, naar de andere kant van de villa, waar hij ons het gedeelte liet zien dat voor ons gereserveerd was.

Uit de auto haalde ik alles wat kon bederven en ik borg het op in de koelkast. Om de temperatuur van het bier sneller te verlagen stopte ik het in het vriesvak.

Op het grasveld ging ik naast Eline liggen. We waren op oude grond. Het landgoed stamt uit de elfde eeuw en was eigendom van de familie Tolmeï uit Siena.

Lucia Pelligrini liep naar de kapel. Zij riep: 'Brutta,

Brutta!’ Een kat sprong uit de boom waarvan de takken dicht bij het dak van het kleine godshuis waren. Ze nam het dier in haar armen en bracht het naar de lavendelstruiken. De peervormige buik van de kat wees erop dat ze zwanger was.

‘Brutta betekent de lelijke’, zei Eline. ‘Die vaalbruine vacht, daar heeft ze natuurlijk haar naam aan te danken.’

Uit een kelderraam verscheen een tweetal schuwe Siamese katten.

‘Heerlijk dat bier,’ zei Eline.

‘Heb je nu geen dorst meer?’ vroeg ik.

Ze schudde haar hoofd, langzaam en loom. Zachtjes streelde ik haar rug.

De eerste ochtend in het landhuis begon met een schraal ontbijt. In Tegoia raakten we, na nog geen twee kilometer met de auto te hebben afgelegd, op de verharde weg.

‘Vanuit deze richting was 't landgoed makkelijker bereikbaar geweest,’ zei Eline.

Tegoia, een gehucht dat groter was dan ik had gedacht, had een café, annex kruidenierswinkel. De huizen lagen tegen een heuvel. Daaronder strekten zich kleine lapjes grond uit waarvan er één besproeid werd. Tussen de tuintjes liep een pad naar beneden, dat we volgden; aan weerszijden merkte ik weleens kleine, oude Fiats op waarvan de onderdelen grotendeels ontbraken.

Achter een bosje trok Eline haar blouse uit. Aan onze voeten het landschap waarin Siena heel dichtbij leek. Afgezien van de beweging op de verkeersweg waarover veel auto's zich slakachtig voortbewogen, was er een geweldige roerloosheid. Het felgele land toonde een rijke schakering.

De huid van Elines kleine, harde borsten was bijna even bruin als de rest van haar lichaam.

Ik bracht mijn rechterarm onder haar schouder en streelde haar haar, haar rug. Eline ademde, terwijl ze

haar tanden opeengeklemd hield. Met mijn lippen zocht ik haar borsten, ik vermeed de rechtopstaande tepels aan te raken. Op het gebied daaromheen bleven sporen van speeksel achter dat snel weer in de warmte van de schaduw verdween.

Toen zij volledig naakt was, streelde ik met de scherpe kant van mijn nagels over de onderkant van haar rug; tussen haar billen baanden mijn vingers zich een weg totdat ik op de harde clitoris stuitte.

'Je was nooit zo vochtig,' zei ik.

'Ga door.'

Ik wreef met de top van mijn middelvinger. Haar lichaam schokte vijf, zes maal.

Kort daarna maakte zij zich los uit mijn omhelzing en zij schoof onder mij. Ze likte de haren op mijn borst. Spoedig vloeide mijn zaad in haar. Ik transpireerde, maar een weldadige moeheid maakte zich van mij meester.

Tegen vieren keerden we terug in de villa. Telkens als ik aan het landgoed terugdenk, ervaar ik een sfeer die onvergelijkbaar is. Eens moet daar de hof van Eden zijn geweest.

De kat Brutta sloop geregeld uit de lavendelstruiken naar de keuken, waar we haar zwoerd voerden.

'Gezellig zo'n dier,' zei Eline.

Geregeld betastte zij de peervormige buik.

De nacht was pas één uur oud.

Oscar legde de beschreven papieren in de opbergmap. Met de afvalmand liep hij de tuin in. Het was volle maan, het waaide niet. Bij het aardbeienveldje maakte hij de mand leeg, hij schikte het papier zodanig dat het makkelijk vlam kon vatten. Hij streek een lucifer af, een geel en blauw vuur verteerde het terwijl de aardbeiplanten even zodanig verlicht werden dat het dag leek. Gisteren had hij alle vruchten ervan afgehaald, nog twee oogsten zouden er volgen, de laatste aan het eind van september.

Vorig jaar was hij verbaasd geweest dat de tuin nog

zo laat vruchten voortbracht, even groot en volwaardig als die van augustus.

Het vuur doofde. In september zal Eline haar kind dragen, dacht hij. De resten van het papier vermengde hij met de aarde. Hij probeerde vast te stellen wanneer hij een kind bij haar verwekt had. Dat zou bij Civitanova geweest moeten zijn.

In de vroege ochtend knipte Lodewijk de heg.

Eline en Martha reden over de brug bij Zaltbommel. Den Bosch, Eindhoven, Maastricht, dacht Eline. Er was nog maar een korte afstand te gaan. Nu had zij al het gevoel dat ze in Zuid-Nederland was. Ze dacht aan haar laatste vakantie in Italië en het passeren van de Oostenrijks-Duitse grens bij Füssen. In Duitsland leek het dat ze snel thuis zouden zijn. Ze waren toen in een landschap met glooiingen, bergen met sneeuw hadden ze voorgoed achter zich gelaten.

‘Zet de radio 'ns aan, Martha,’ zei Eline. ‘Er zijn misschien vertragingen, dan kunnen we bijtijds een andere route nemen.’

Een sonate van Mozart klonk. Er zit veel van Italië in, dacht Eline. Haar vingers, geschapen om piano te spelen, omklemden het stuur. Na de nieuwsberichten volgde een mededeling waaruit bleek dat er geen vertraging was.

Twee liftende jonge mannen bij Eindhoven waren gekleed in strakke spijkerbroeken.

‘Blonde goden uit 't noorden,’ zei Martha. ‘Avontuurlijk zien ze eruit. Jammer dat je nooit lifters meeneemt.’

In het spiegeltje in de zonneklep zag Martha dat er een auto bij de jongens stopte. Een van de achterportieren zwaaide open. Op de radio was een musicoloog aan het woord. Af en toe werd zijn betoog onderbroken door steeds hetzelfde muziekfragment. Eline koos een andere zender. Amerikaanse muziek. Ze zette de radio uit.

In de tuin, een herbarium, wachtten Lodewijk en Oscar. In de verte de stemmen van spelende kinderen, stemmen uit een andere wereld.

‘Het is half drie,’ zei Oscar. ‘Als ze om half twaalf vertrokken zijn, hadden ze al hier kunnen zijn.’

Oscar had uren geleden de eend in rode wijn gedompeld. Die zaterdag waren beiden landerig geweest, aan het verhaal had hij niet meer gewerkt.

In de keuken tilde hij de in vier delen gesneden eend uit de marinade. Hij depte het vlees schoon met huishoudpapier en wreef het in met zout. Uit de molen liet hij er witte peper op neerdalen. Op het fornuis verhitte hij de boter in een grote pan en braadde hij het vlees goudbruin aan. Lodewijk grilde de tomaten en bereidde de risotto.

Ze bereikten de stad.

‘Wat er niet allemaal verandert,’ zei Eline, ‘al weet ik niet goed wat. Misschien zijn 't de bomen die dikker in hun bladeren zitten.’

‘Misschien zit het ook in jezelf,’ zei Martha. ‘Zul je het Oscar al zeggen?’

‘Pas wanneer ik 't zeker weet. Morgen zal ik naar de huisarts gaan.’

Ze reden in een straat in een oude wijk aan de oostelijke oever van de Maas. De Citroën draaide een smalle zijweg in. Het huis van Oscar en Eline lag in de zon.

Bij het openen van de portieren stormde Lodewijk naar buiten, hij kuste Eline op haar wang en Martha langdurig op de mond.

‘Waar is Oscar?’ vroeg Eline.

‘Die staat zich uit te sloven in de keuken,’ zei hij.

Het vertederde Eline hem aan te treffen met een schort.

Ze kusten elkaar langdurig.

‘Ik hoop dat ik hier iets van terechtbreng,’ zei Oscar lachend.

Hij roerde in de saus en verkleinde de gasvlam.

Lodewijk droeg de koffers binnen en zong uitbundig:

I'm crying in the chapel. Eline liep, wat verdwaasd, de tuin in.

‘Zo dames,’ zei Lodewijk. ‘De Lombardische rijst is van mijn hand. Verder heb ik tomaten gegrild. En niet in de laatste plaats is vermeldenswaard dat ik rode wijn uit Noord-Italië zal schenken. Want zoals bekend eten we gemarineerde eend uit Lombardije en Lombardije ligt in het noorden van Italië.’

Op het dressoir stonden drie ontkurkte flessen. Lodewijk schonk wat wijn in zijn glas, bewoog het om het boeket los te maken, dronk en tuitte zijn lippen.

‘Exquis,’ zei hij. ‘Werkelijk exquis.’

Ze lachten. Hun bruine gezichtskleur straalde jeugd en gezondheid uit. Ze wisselden de ervaringen van de voorbije week uit en die van de daaraan voorafgegane vakantie.

Wat zou een mens zijn zonder dorst- en hongergevoelens? dacht Oscar. Lodewijk drinkt weer te veel, maar het is feest. Het kan best altijd feest zijn.

‘We gaan nog niet naar huis,’ zong Lodewijk.

‘Denk aan de buren, jongen,’ zei Martha. ‘Wanneer word je nu eindelijk volwassen?’

Ze wilde hem plagen.

‘Nooit,’ zei Lodewijk.

En hij begon weer te zingen.

Die maandagochtend opende Oscar met een lipssleutel de deur van de bibliotheek. Pas om half twee zou het gebouw voor het publiek toegankelijk zijn. De medewerkers van de Uitleen waren traag in de weer met het sorteren van boeken.

Oscar groette afstandelijk, beklom de trap naar de eerste verdieping. De juffrouw van de kranten en de tijdschriften kende zijn naam.

‘Goedmorgen, meneer Jager. U weet 't wel te vinden?’

‘Zeker,’ zei Oscar.

Twintig meter verder was de Studiezaal. Hij nam

plaats achter het bureau. Er lag een briefje uit een memoblok op het groene karton.

‘Veel sukses in je nieuwe betrekking.’

Oscar herkende het handschrift van Balmakers, zijn voorganger.

‘Ik kom nog wel 'ns langs,’ had deze gezegd.

Dit briefje hoefde hij niet als een afscheid te beschouwen. Hij probeerde zich voor te stellen hoe Balmakers de laatste handelingen had verricht hier. Wat voor gevoel zou het geven om met pensioen te gaan?

Oscar liet zijn ogen langs de boekenwanden en het knipselarchief dwalen. Hij dacht aan Eline, hoe stil ze gisteravond was geweest. Lodewijk en Martha waren tot laat opgebleven.

Om elf uur deze ochtend zou Eline de eerste pianoles van dit schooljaar geven. Hij vermoedde dat zij nu nog in bed lag.

Met ambtelijke ijver controleerde hij de kaartenbak, steekproefsgewijs. Hij wist dat het overbodig was, want zijn voorganger was zeer accuraat.

Gewichtig zat Oscar achter het bureau. Hij keek op de klok. Met de punt van een pennemesje duwde hij tegen de zijkant van zijn horloge. Telkens versprong de datum wanneer de cijfers van de uren- en minutenaanduiding juist waren. En wanneer de datum klopte, verscheen er een tijd die ver afweek van de werkelijke.

Om half twee, op z'n vroegst, zou hij de eerste bezoekers te woord staan.